

REALISTICKÝ KODEX

	I. KAPITOLA	
Politiku je třeba postavit na nové základy		1
	II. KAPITOLA	
	Nové paradigma vládnutí	5
	III. KAPITOLA	
Role hodnot pro realistickou politiku		13
	IV. KAPITOLA	
Pravidlo 20/80 jako metoda pro politickou práci		26
	V. KAPITOLA	
	Realistická politika v praxi	35

I. KAPITOLA

Politiku je třeba postavit na nové základy

1. Politické ideologie ztrácí význam

Žádná politická strana dnes již nemůže odvozovat svůj mocenský nárok od „nadřazené“ světonázorové koncepce (ideologie), která jí (domněle) poskytuje exkluzivní vědění pro vytvoření optimálního společenského modelu.

Ztrátu významu ideologie jako „návodu na formulování nezaměnitelné politiky“ způsobuje skutečnost, že vlády různých politických stran mají stejně omezený prostor pro politiku. Všechny vlády totiž jsou nuceny vybírat svá rozhodnutí ze stejného repertoáru možností. Ten je předdefinován:

- a. vnitropolitickými a vnitroeconomickými fakty,
- b. vnějšími vlivy,
- c. prvkem náhody.

Vlády různých politických stran mají k dispozici stejný demografický, politický a hospodářský potenciál země. Možnosti každé z nich omezuje stejně napjatý státní rozpočet, stejní sousedé a stejně omezený vliv na globální procesy. To vše jsou vnější (tj. vládami nekontrolovatelné) příčiny změn, na které mohou pouze velmi podobně reagovat.

Způsob vládnutí různých politických stran je víceméně zaměnitelný, jelikož:

- a. se všechny strany musí vyrovnat se stejnými výzvami a omezeními a
- b. ideologie již nenabízejí uskutečnitelné společenské modely.

2. Politické strany se neliší hodnotami

Politické hodnoty jsou zlomky velkých světonázorových systémů minulosti a zbytky jejich nároku vysvětlovat a měnit svět. Z ideologických bojů 19. a 20. století zbyl v evropských zemích jeden politický směr hlásající primát svobody a druhý prosazující rovnost. Mezi nimi je místo pro menší monotematické strany, jako jsou kupř. ekologové nebo liberálové.

Mobilizační potenciál svobody a rovnosti však již v minulém století výrazně poklesl, protože uskutečnitelná úroveň sociální spravedlnosti a svobody je v demokraciích západního typu více méně dosažena.

Poté, co zanikla možnost použít dvě velká témata (rovnost a svoboda) jako doklad vlastní ideologické jedinečnosti a nástroj mobilizace přívrženců, obrací se pozornost politických stran k potenciálu zbývajících hodnot. Ve snaze získat oblibu se všechny politické strany odvolávají na všechny – voličsky slibné – hodnoty. A tak ani hodnoty jako rodina, morálka, píle, pořádek, bezpečí, blahobyt apod. nezaručují žádné straně světonázorovou výlučnost. Dle potřeby je pro sebe nárokuje kterákoliv politická strana.

Úporná snaha zachránit dojem ideologické nezaměnitelnosti vede také k tomu, že politické strany využívají menšinová nebo vykonstruovaná témata. Do centra politických střetů se dostávají okrajové otázky. „Zásadní“ politické spory se pak ve skutečnosti týkají pouze podružností a chabě zakrývají skutečný nedostatek programatické odlišnosti politických stran.

Politické strany ale musí sugerovat zásadní programatické odlišnosti. Nemají totiž žádné jiné zdůvodnění své existence a oprávněnosti svého mocenského nároku než tvrzení, že nejlepší politiku mohou voličům nabídnout pouze ony. To se však příliš nedaří.

3. Politické strany a správa státu

Politické strany jsou na nejlepší cestě stát se zájmovými seskupeními, která odlišuje především jejich aktuální podíl na moci, ale nikoliv to, k čemu chtějí moc použít. Jejich postoje se liší jen ve volebním boji. V okamžiku, kdy se ujmou vlády, se rozdíl mezi nimi stírají.¹

Politici již nedokážou společnosti věrohodně vysvětlit, k čemu chtějí moc použít a proč by si ji zasloužila právě jejich strana. Sílí tak dojem, že:

- a. chtějí moc získat a udržet pouze pro ni samotnou,
- b. politické strany chod společnosti pouze – spíše rušivě – doprovází a
- c. nejsou nezbytně potřebné proto, aby stát fungoval.

¹ Viz kapitola: I.1. Politické ideologie ztrácí význam.

Belgie byla až do druhé poloviny r. 2013 (celkem 535 dní) bez vlády a belgický stát se v té době ani nerozpadl, ani nebyl obsazen nepřáteli. Sociální systémy, zdravotnictví, veřejná doprava a bezpečnost byly zajištěny, ekonomika se nezhroutila a taktéž školství, kultura a sport chybějící ministry nepostrádaly.

Personál politických stran přistupuje ke správě státu s jinou motivací a možnostmi než správní úředníci. Politici jednájí ve své většině jako „političtí podnikatelé“. To znamená, že se snaží minimalizovat své náklady a maximalizovat své zisky. Jejich „ziskem“ je prestiž, moc a materiální výhody. Jejich „náklady“ představují aktivity, které takto definovaný zisk snižují, nebo dokonce přístup k němu (tedy udržení vlastní politické pozice) ohrožují.

Přístup politiků k moci je obvykle krátkodobý, a proto je také jejich způsob správy státu spíše překotný a nesystematický. Kvůli této krátkodobosti jsou navíc poznamenáni snahou svůj vlastní politický zisk (viz výše) rychle maximalizovat. Působení politiků má sice na společnost často větší dopad než působení státní správy, ale je skoro vždy méně užitečné než práce (na volebních výsledcích) nezávislé a dlouhodobě zodpovědné byrokratické organizace.

Správně fungující státní správa dokáže řídit efektivněji než politici také proto, že uplatňuje principy měřitelnosti výkonu, kontinuity a zodpovědnosti za chyby; sice méně, než by bylo třeba, ale podstatně více než volení politici. Dobře nastavené správní aparáty se navíc dokážou „učit“, tedy korigovat svoje chyby a zdokonalovat své fungování i bez přispění politiků.

A navíc zažíváme krizi elit, a to ve dvojnásobném slova smyslu. Jednak jde o špatně fungující výběrové mechanismy, které vedou k tomu, že elitní pozice, zejména v politice a v médiích, mnohdy obsazují jen průměrně schopné osobnosti. Druhý a ještě důležitější rozměr krize elit je chybná metoda řízení. Tomuto tématu je věnována větší část kapitoly II.

4. Co opravňuje mocenský nárok politické strany?

Domyslíme-li předchozí analýzu stavu politických stran a zjištění jejich zanikající funkčnosti pro moderní společnost do důsledku, plynou z toho dva jednoznačné závěry:

A) Společnost by se principiálně bez politiků obešla. To, že se do jejího života přesto vměšují, neznámá, že jsou nezbytní.

B) Zdrojem prospěšnosti, a tudíž i věrohodnosti politické strany může proto být pouze její prokazatelná úspěšnost při řešení celospolečenských výzev.

Politické strany se většinou snaží od sebe odlišovat svými volebními programy. To však již nestačí. Svůj mocenský nárok dnes může politická strana odvodit pouze od prokazatelné účinnosti a užitečnosti své politiky.

Předpokladem pro úspěch tedy je, aby se politické subjekty ucházející se o moc nezapojovaly do konkurence o nejlepší hesla, nýbrž zformulovaly svůj vlastní nezaměnitelný způsob vnímání a ovlivňování světa. USP (Unique Selling Proposition) moderní politické strany by měla být specifická metoda analýzy a řešení problémů a z toho plynoucí úspěšnost. Aby se takový politický subjekt mohl věrohodně odvolávat na „svůj“ rukopis, musí srozumitelně znázornit nezaměnitelný způsob vnímání a řešení výzev a prokázat jeho úspěšnost a užitečnost ve vlastní politice. To je cílem Realistů.

II. KAPITOLA

Nové paradigma vládnutí

1. Krize signalizují nezvládnutou složitost

Tato kapitola popisuje alternativní koncepci vládnutí. Odpovídá na otázku, na jakých teoretických předpokladech se zakládá a jak by se politika měla vyrovnat s rostoucí složitostí ekonomických a politických procesů.

Od roku 1989 je lidstvo ve výjimečné míře konfrontováno s problémem nezvládnutelné komplexity. Po pádu železné opony již nic nebránilo skutečně „globální“ globalizaci, tedy konkurenci a kooperaci bez hranic. Výrobní a organizační struktury se s cílem vyrobit více a levněji zhušťovaly a zároveň se s cílem obsáhnout celou planetu rozpínaly. Tyto protichůdné procesy vedly k tomu, že rozsáhlost a složitost ekonomických a politických procesů přesáhla úroveň, kterou jsou lidé schopni myšlenkově obsáhnout.

Elity se dosud snaží vtěsnat procesy spojené s globalizací do standardizovaných norem a potlačit jejich živelnost a mnohorozměrnost pomocí stále komplikovanějších a větších organizací. Avšak ničivost krizí roste právě tehdy, když postihnou velké a propojené systémy. Bankovní krize roku 2008 sice začala v USA, ale postihla celý svět. A navíc je siamským dvojčetem dluhové krize západních států. Ekonomické otřesy tak postihují celou společnost a dostávají rozměr nejen politický, ale i bezpečnostněpolitický.

A tak se zdá, že je nejvyšší čas přestat chápat krize pouze ekonomicky. Přesnější obraz skutečnosti dostaneme, když začneme krize vnímat jako důsledek nezvládnuté, zřejmě i nezvládnutelné složitosti a definujeme je takto: **Ekonomicko-politické krize dneška jsou především projevem nedostatečnosti lidských poznávacích a řídicích schopností.**

Z předchozích úvah plyne, že krize současnosti, ať v ekonomice, nebo v přesahu do mezinárodní politiky, lze popsat jednak jako:

- a. samovolné zjednodušování, tj. spontánní rozpad příliš složitých struktur a také jako
- b. (nedobrovolnou) redukci přehnaných ambicí na úroveň, která odpovídá lidským schopnostem.

Nezávisle na tom lze krize vnímat i jako šance. Podmínkou však je, že při hledání východisek z krize nebudou používána stejná myšlenková schémata, která vedla k jejich vzniku. Ale právě to se dosud ve většině případů děje.

2. Vlády jsou ve slepé uličce

Současně převládající metoda řízení se opírá o víru:

- a. v úplnou poznatelnost zákonitostí fungování ekonomických a politických procesů,
- b. ve schopnost uskutečňovat strategické (tj. dlouhodobé a velkoplošné) cíle,
- c. že spontánnost a volatilitu společenských procesů lze ovládat pomocí norem a pravidel,
- d. že nadnárodní organizace jsou schopné úspěšně koordinovat rozdílné národní zájmy a centrálně řídit mezistátní ekonomické a politické vztahy.

Takto „fundovaná“ politika se snaží ubránit nezadržitelnému rozpadu systémů a jejich částí. Tato tendence je známa pod názvem entropie a nejčastěji se projevuje v podobě nepředvídatelných překážek při sladování různých aktivit.

Převládající metoda vládnutí se opírá o představu, že trvale roste počet spolehlivých poznatků o fungování společnosti, a blížíme se tak okamžiku, kdy o ní budeme vědět všechno a díky tomu ji dokážeme dokonale řídit. Proto vlády reagují na své neúspěchy snahou o ještě detailnější řízení. S tímto cílem zvyšují počet, specializaci a propojenost kontrolních norem a orgánů. Stejnému cíli má sloužit také kvantifikace politických problémů. Co to znamená? Kvantifikace je v této souvislosti snaha pochopit a uchopit problémy pomocí matematických údajů, týkajících se zejména množství, rychlosti a velikosti.

Kvantitativní údaje sice mají svou nezastupitelnou roli v hospodářství, kde je ekonomizované vidění na místě. Ale pomocí těchto údajů nelze ani zdaleka zobrazit, a natož pochopit celou skutečnost, protože velké množství společenských jevů je prostě nepočítatelné. Jinak řečeno: Existuje velký počet důležitých veličin, které mají pro společnost a její přežití nenahraditelnou hodnotu, přestože nemají tržní cenu.

A proto nemůže současný politik, který vnímá společnost jako statistický agregát, pochopit a ve svých rozhodnutích zohlednit mnohorozměrnost života své země. Svá rozhodnutí plánuje a uskutečňuje pouze pomocí kvantitativních prostředků, tj. většího množství peněz, rozsáhlejší organizace, detailnější regulace, atd. Pomíjí tak kvalitativní hledisko, které nám říká: Nejenom „více či méně“, nýbrž „něco jiného a úplně jinak“.

Vlády, které myslí a jednají v jednorozměrném kvantitativním a převážně ekonomizovaném světě², se tím dobrovolně manévrují do situací, v nichž existuje pouze jediné řešení. Pro ně neznáme lepší název než ten, kterým se proslavila německá kancléřka, totiž „bezalternativní“. Otázku, jestli je správné nebo nikoliv, si vůdce ve slepé uličce číslu diktované politiky ani nemůže položit. V rámci jeho pojetí světa a metody vládnutí skutečně nemá volbu. V úvahu pro něj připadá pouze takové řešení, které se dá vyjádřit v číslech a které se ekonomicky vyplácí i přesto, že může mít celospolečensky zničující následky. Proto se snaží detailně řídit všechny oblasti společenského života (od zahraniční přes hospodářskou až po sociální a kulturní politiku). Má však malé šance na úspěch, protože:

- a. jeho způsoby myšlení nestačí na složitost a protiřečivost života společnosti a rychlost změn,
- b. nedokáže proto zaručit, že jeho opatření povedou ke slibovaným cílům.

Proč?³ Protože čím dokonaleji plánujeme a detailněji kontrolujeme, tím spíše selžeme. Zdokonalování kontroly totiž zvyšuje růst počtu zdrojů nepořádku. Důsledkem překombinovaného stylu vládnutí je možnost zablokovat paragrafy každé účelné řešení. Vždy se totiž najde nějaký zákon, který není v souladu s politickým rozhodnutím, jež by přinášelo žádoucí výsledky v dohledné době.

Důsledkem dosud převážně používané metody vládnutí je to, že politika se z velké části věnuje nápravě svých vlastních chybných rozhodnutí. Příkladem je nekonečné novelizování právních nařízení a s tím související nárůst objemu legislativy.

Tato snaha se zdá být racionální, vede ale špatným směrem. To, že se chybná řešení korigují dalšími a dalšími dodatečnými řešeními, nic nemění na (výše zmíněné) obecné tendenci k chaosu (entropie), a vede navíc ke zvyšování organizační a finanční náročnosti vládnutí. Proto roste složitost společnosti a snižují se šance ji řídit.

Vedle úvodem této kapitoly zmíněné tendence k rozpadu všech systémů (entropie) tak vzniká další zdroj poruch a krizí. Tím je nevhodný způsob vládnutí. Elity sice chtějí řídit dokonaleji, ale ve skutečnosti vytvářejí organizační, legislativní a finanční balast, který zvyšuje složitost společnosti, a tím i obtížnost ji úspěšně řídit. Realistická politika se proto zaměřuje na zjednodušení rozhodovacích procesů a snížení počtu právních zářarů.

3. Strukturálně indukovaná hloupost

Víceméně permanentní krize současnosti ukazují, že složitost společenských struktur a metod sloužících k dosahování politických a ekonomických cílů přesahuje úroveň, kterou dokážeme myšlenkově obsáhnout

² Viz kapitola: 1.1. Politické ideologie ztrácí význam.

³ F. Fukuyama právem hovoří o vetokrácii. Francis Fukuyama: Foreign Affairs July/August 2016

a organizačně zvládnout. Umíme sice vytvářet komplikované politicko-ekonomické systémy, ale nejsme schopni je skutečně ovládat. Elity jsou tudíž již delší dobu v pasti (jimi samými spoluvytvořené) složitosti.

Je proto na místě hovořit o strukturálně indukované hlouposti vládnutí.⁴ W. Wolf tak označuje sklon vládnoucích vrstev, které z důvodů své zaintegrovanosti do mocenských struktur rozhodují s naprogramovanou chybností. Stejně argumentuje Alexis de Tocqueville.⁵ Wolf a de Tocqueville hovoří o chybách elit z jejich vlastní vůle. My dodáváme, že strukturálně indukovaná hloupost je úzce spjata s dysfunkčností řídicích struktur a způsobů řízení. Co to znamená? **„Hloupá“ rozhodnutí tak nečiní pouze konkrétní osoby, ale častěji je vynucuje samotný (kupř. právní) rámec, v němž se vláda odehrává, a v ještě větší míře i metodický přístup k vládnutí.**

Kvalita řízení je tak strukturálně (tj. sama sebou) snižována. Vláda se snaží o dalekosáhlou kontrolu společnosti. K jejímu dosažení musí prosadit standardizované chování lidí. Tyto pokusy řídit společnost jen dále zvyšují již tak dost vysokou složitost řídicí úlohy. **Řídicí organizace a metody jsou tudíž tak složité, že radikálně snižují šanci úspěšně řídit.** Struktury a metoda vládnutí jsou „hloupé“, protože jejich cílem je sice zlepšit říditelnost a účinnost, ale výsledkem je většinou pravý opak. Co tedy dělat?

4. Skromné ambice

Jestliže nezvládneme společenské procesy proto, že jsou pro nás příliš složité, tak je i snaha elit vtěsnat živelnou dynamiku společnosti do korzetu norem a institucí předem odsouzená k neúspěchu. **Realistické by proto bylo uznat vlastní nedokonalost a vyvodit z toho přiměřené důsledky.**

Východiskem úvah o formulování smysluplné reakce na past komplexity by mělo být střízlivé posouzení lidských schopností. To by mělo stát ve znamení:

- a. skepse vůči lidským poznávacím schopnostem a vůči poznatelnosti skutečnosti vůbec,
- b. vědomí předběžnosti a nedostatečnosti lidského vědění a
- c. (sebe)kritičnosti ohledně schopností toto vědění úspěšně použít⁶.

Na obecné úrovni je inspirativní tzv. heuristický přístup. Ten je realistickou reakcí na skutečnost, že nikdy nebudeme vědět dost, neřku-li všechno. Odmítá víru, že rozhodnutí, které se zakládá na více informacích anebo výpočtech, vede automaticky ke správnějším závěrům. Upozorňuje naopak na to, že od jistého okamžiku má každá nová informace neutrální, a posléze dokonce škodlivé důsledky⁷.

⁴ Tento pojem zavedl W. Wolf ve knize Peasant Wars of the Twentieth Century. London 1969.

⁵ Hovoří o „stepých“ vykořisťovateli a miní tím aristokracii v předrevolučním feudálním systému Francie. Der Alte Staat und die Revolution. Hamburg, 1969, s. 127.

⁶ Úspěšné použití vědění definujeme jako prokazatelný pokrok při řešení společenských výzev.

⁷ Kahneman, D./Slovic, P./Tversky, A.: Judgment Under Uncertainty. Heuristics and Biases. Cambridge University Press 1982.

V minulosti vládl nedostatek informací, ale dnes je informací naopak nadbytek. Sběr nových poznatků může být sice i přesto nadále přínosný, ale velmi často spíše ztěžuje pochopení a zvládnání světa. **Celospolečenský důsledek nárůstu vědění je informační přetížení (information overload),⁸ které se projevuje také jako institucionální a koordinační přetížení při řízení společnosti.** Je spíše na čase přestat si slibovat spásu od množství nalezeného vědění a soustředit se zejména na výběr opravdu užitečných poznatků.

Smíří-li se elity s tím, že komplikovanost moderní společnosti přesahuje jejich schopnosti, a sníží-li svoje ambice – jak ohledně cílů, tak i ohledně hloubky mocenského průniku do společnosti – zvýší tím své šance ovlivňovat společenské procesy. **Jediná opravdu účelná reakce na past složitosti je inteligentní zjednodušení.**

5. Proč a jak zjednodušovat?

Krizy současnosti jsou z větší části důsledkem složitosti a nevládnutelnosti moderní společnosti. Probíhají formou kolapsů, tj. spontánního zjednodušení příliš složitých struktur. **Krizy tak není nic jiného než samovolná destrukce přehnaných politických a ekonomických ambicí.** Tento typ spontánních zjednodušení je však spojen s vysokými náklady a destabilizací společnosti. **Cílem vládnutí by proto mělo být krizím předejít nebo alespoň snížit jejich počet tím, že preventivně zjednodušíme míru mocenského průniku do společnosti a změníme metodu řízení společnosti.**

Inspiraci může pokus o inteligentní zjednodušení čerpat z historie myšlení. Příkladem jsou Ockhamův razor (Ockhamova břitva), Simplex veri sigillum (Jednoduchost je pečeť pravdy), Aristotelovo „Příroda zvolí nejkratší možnou cestu“ či zásada ekonomičnosti KISS nebo MAYA⁹.

Princip jednoduchosti v organizaci společnosti a v procesu řízení znamená – aforisticky přiostrěno – asi toto: **Když je něco příliš komplikované, zjednodušte to, a když to nejde zjednodušit, zrušte to.** Výhody inteligentního zjednodušení lze (bez nároku na úplnost) vyčíst takto:

- a. jednoduchost snižuje náklady na řešení a znamená úspornost,
- b. jednoduchost umožňuje proveditelnost díky soustředění na to, na co stačíme a co kontrolujeme,
- c. jednoduchost znamená lokálnost, tj. soustředění se na to, co známe a na co máme nejspíše vliv,
- d. jednoduchost usnadňuje koordinaci a harmonizaci politických kroků (detailnost je naopak ztěžuje).

Východiskem z pasti komplexity je snížení složitosti organizace a metody řízení státu; jinak řečeno, snížení počtu zásahů vlády do života společnosti. Cílem přitom není provádět politiku „laissez-faire“ či prosazovat

⁸ Ne náhodou se často hovoří o „informačním smogu“.

⁹ KISS = Keep it simple & stupid, zvládnutelný s co nejzjednodušenými prostředky. MAYA = Most advanced yet acceptable, tj. tak složité, jak je to ještě přijatelné.

koncepti „minimálního státu“. Jedná se o snahu zabrzdit bujení funkcí vlády a tím způsobeného nárůstu institucionálního, legislativního a procesuálního balastu. Realista nepovažuje jednoduchost za všelék, ale za protijed na překombinovanost systémů.

Prostředkem k úspornému a přitom účinnému vládnutí je hledání nejlivnějších proměnných. **V každém procesu totiž existují některé veličiny, které mají větší vliv na jeho průběh než jiné.** Co to znamená?

6. Asymetrická příčinnost

Zhruba se sedmi sty nejběžnějších pojmů vystačíme ve dvou třetinách našich rozhovorů. Na Twitteru posílají dvě procenta uživatelů šedesát procent zpráv, ošetření pětiny pacientů stojí čtyři pětiny celkových nákladů. Desáté největší jezero světa má zhruba desetinu velikosti největšího jezera. Prodejnost knih a honoráře jejich autorů podléhají stejným zákonitostem. A tak bychom mohli dále pokračovat. Jevů, které mají stejné vlastnosti je tolik, že je na místě se ptát, co se vlastně tomuto pravidlu vymyká.

Proč však máme sklon myslet si, že jde jen o kuriozity? Protože věříme, že se jevy okolo nás vyskytují rovnoměrně a procesy se vyvíjejí přímočaře.

Tyto domnělé kuriozity však odpovídají jednomu ze základních pravidel (power law) pro chování společenského systému. Odborníci znají tyto jevy jako Zipfův nebo potenční zákon; nejnámější je však pojem Paretovo pravidlo.

Když italský ekonom Vilfredo Pareto zkoumal rozdělení bohatství ve společnostech, zjistil, že zhruba pětina obyvatel kontroluje největší část majetku; uvnitř této pětiny opět platí, že menšina kontroluje nepoměrně velkou část majetku. Pareto postupně rozpoznal, že se nejedná o výjimku, nýbrž o pravidlo, a začal proto hovořit o „předvídatelné nerovnováze“, která má řadu důležitých důsledků ve všech oblastech.

V ekonomice je Paretovo pravidlo často, byť spíše intuitivně, používáno. Manažer s vámi bude souhlasit v tom, že malé procento zaměstnanců přispěje zhruba osmdesátiprocentním dílem k zisku. Obchodník ví, že (mnohdy dokonce i daleko méně než) dvacet procent jeho sortimentu přinese osmdesát procent obrátu. V politice se však o použití těchto poznatků dosud neuvažovalo.

7. Vlivné proměnné v politice

Když přemýšlíme o uplatnění Paretova pravidla v politice, otevírají se nám pozoruhodné perspektivy.

A) **Čtyři pětiny energie, času nebo financí vyplýváme na aktivity, které nás posunou jenom o jednu pětinu**

k našemu cíli. Je-li však většina našeho snažení ztrátou času a sil, existuje obrovský prostor pro zvýšení účinnosti našeho jednání.

B) Každý sociální proces obsahuje jen velmi málo velmi důležitých a velmi mnoho spíše bezvýznamných proměnných. Přestože všechno nějak souvisí se vším, znamená souvislost jen výjimečně také významnější příčinnost. Jen velmi malý počet prvků, ze kterých se ta či ona situace skládá, stojí za to, abychom do jejich ovlivňování investovali naše omezené síly.

C) Můžeme si být jisti, že v každé situaci existuje pevný opěrný bod. Když zapřeme páku právě tam, máme velké šance dosáhnout úspěchu. Toto ohnisko dění neleží ani uprostřed pravidelného statistického rozdělení, ani na konci číselné řady přímé úměrnosti. A jeho význam neurčuje v první řadě množství, nýbrž důležitost; kvalitativní je v asymetrickém světě důležitější než kvantitativní.

Naučili jsme se měření účelnosti jednání spojovat s čísly a zvyšovat ji úsporami. Převážně kvantitativní přístup je typický ekonomický, ale v současném sociopolitickém prostoru jednostranný přístup.

Politický a ekonomický chaos poslední dekády totiž dokazuje, že kvantitativně pojatá představa cíle a metody k dosahování nedostačuje. **V definici politické účinnosti musí být posílen, a dokonce spíše převládat kvalitativní rozměr.** Kvalitativně pojatá účinnost se dá vyjádřit následovně: Účinnost jednání se nezvyšuje pouze tím, že do systému přidáváme nebo z něj ubíráme, nýbrž zejména tím, že jej více nebo méně změníme; kupř. jeho hierarchii, organizaci nebo funkci. Takové úvahy jsou v souladu s výše zmíněným „pákovým efektem“ silné pětiny.

Možnost znásobit své síly, na kterou nás upozorňuje pravidlo 20/80, je zvláště zajímavá v současnosti, kdy demokratické státy bojují se svým zadlužením a mocenským oslabením. Zchudlé a vojensko-politicky slabé společnosti nemají příliš mnoho možností ovlivňovat procesy a řešit problémy kvantitativními zákroky. Zajímavější je pro ně nesporně možnost, jak znásobit své omezené síly. Finanční a mocenské oslabení disciplinuje myšlení a nutí elity (byť se podle toho zatím nechovají) hledat významné a pomíjet bezvýznamné proměnné v politických, ekonomických a bezpečnostních procesech.

Pravidlo silné pětiny má samozřejmě i svůj rub. Vždy existuje osmdesát procent zbytečností, tedy prvků systému či součástí problému, kterým se z různých důvodů nemá smysl věnovat. Buď proto, že mají jen okrajový význam, anebo proto, že je nelze ovlivnit. V obou případech to pro politiku znamená „ruce pryč“.

Nemá totiž smysl investovat energii do toho, co má pouze okrajový význam, do toho, na co stejně nemáme vliv nebo o čem s velkou pravděpodobností víme, jak se to bude vyvíjet.

Přesto se právě v politickém životě pohybují aktivisté, kteří oněch 80 procent nepodstatných témat stylizují do klíčových otázek historického významu. Realista však zastává názor, že není účelné zabývat se věcmi jenom proto, že se to od nás očekává, nebo proto, že jimi právě žije názorový mainstream.

8. Vládnutí v asymetrickém světě

Krise západní demokracie je reálná, ale není krizí institucí, nýbrž krizí současného stylu vládnutí. Politici se chovají, jako by jejich volba nebyla mandátem vládnout s lidmi a pro ně, nýbrž zakládala právo politické elity ovládat společnost a používat všechny prostředky, které tento záměr usnadňují. Cílem současného stylu vládnutí je proto vymýtit náhody, zvraty a výjimky a používaná metoda je vtěsnat společnost do co nejpodrobnějších předpisů a norem. Detailnost řízení se tak sice neustále zvyšuje, ale politických a ekonomických krizí (právě proto) přibývá.

Každá z těchto krizí nám připomíná, že složitost ekonomických a politických vztahů přesáhla úroveň, kterou jsou lidé schopni myšlenkově obsáhnout a operativně zvládnout. **Je tedy nejvyšší čas přestat přizpůsobovat společnost potřebám vládnutí a vládnoucích a přizpůsobit metodu vládnutí skutečným poměrům.**

Těm odpovídá realistická politika, která se sice nezříká moci, ale zasahuje do společnosti co nejméně. Vláda se soustřeďuje pouze na to, co je opravdu důležité. Řídí se pravidlem 20/80 a hledá onu pětinu rozhodnutí, institucí anebo zdrojů, která umožňuje dosáhnout čtyř pětín žádoucích výsledků. A jelikož omezeným možnostem zvládat složitost současného světa musí odpovídat i realistické očekávání toho, co lze v politice dosáhnout, týká se zdrženlivost také toho, kolik slibů strana voličům dá.

Co to znamená konkrétně, když řekneme, soustředit se na to, co je podstatné? Politika:

- a. měla by se soustředit na omezené množství priorit a vzdát se snahy ovlivňovat úplně všechno,
- b. měla by se věnovat tématům důležitým pro všechny, ale nikoliv úplně všem tématům,
- c. měla by se zabývat všemi důležitými tématy, ale nikoliv do všech detailů,
- d. měla by posilovat vybrané silné prvky v dané oblasti nebo procesu,
- e. konečně by měla určovat a kontrolovat rámec v té či oné sféře společenského života, nesnažit se však řídit veškeré dění uvnitř tohoto rámce.

III. KAPITOLA

Role hodnot pro realistickou politiku

1. Od potřeb k hodnotám

Když hledáme to, co lidi motivuje, tj. vyvolává jejich zacílenou aktivitu, nejprve narazíme na potřeby. Pro naše úvahy je užitečné zmínit fyziologické potřeby (jídlo, pití), dále potřebu bezpečí a sociální potřeby (sounáležitost, uznání). Klasické dílo na toto téma, které dosud neztratilo nic ze své aktuálnosti, je práce Abrahama Maslowa. V této souvislosti je důležité vyzdvihnout „nedostatkové“ pojetí motivace, které Maslow používá jako „červenou nit“ pro své úvahy.

Jak se od potřeb dostaneme až k hodnotám? Spojení mezi potřebami a hodnotami je mnohem užší, než se možná na první pohled zdá. Vazba mezi potřebami a „vyššími“ hodnotami existuje hned v několika rozměrech.

Jelikož tyto „vyšší“ hodnoty mají abstraktní povahu, stávají se „skutečnými“ pouze svým spojením se (sociální) realitou; přesněji řečeno, svým potvrzením v rámci sociálních vztahů. Významným motivem chování jedince je proto touha po tom, aby byl v očích ostatních lidí vnímán jako nositel určitých vlastností. Touha po dokladech vlastního významu je uspokojena pouze tehdy, když je tento nárok uznán ostatními, tj. když se dostaví odpovídající reakce okolí. A stejně tak jsou i „vyšší“ morální hodnoty vnímány jako deficitní potřeby, které chceme uspokojit podobně jako žízeň.

Nedostatek „vyšších“ hodnot lidé vnímají nejenom na individuální úrovni, ale i v celospolečenském měřítku a i zde cítí potřebu jej vyrovnat. Z experimentální psychologie, ale i na základě každodenní zkušenosti víme, že lidé mají, nezávisle na tom, v jakém vývojovém stadiu se jejich společnost nachází, velmi vyvinutý smysl pro to, je-li něčí chování poctivé nebo společenské uspořádání spravedlivé. Pro naše úvahy zatím postačí zjištění, že schopnost vnímat a poměřovat abstraktní hodnoty je nám dána, stejně jako měřítko „málo – dost“ používané u fyziologických potřeb. Nedostatek je v obou případech vnímán jako slabší nebo silnější potřeba.

Na tomto místě chci upozornit také na to, že „vyšší“ hodnoty jsou spojené s potřebami i v tom smyslu, že zájem o „vyšší“ hodnoty stoupá a klesá v závislosti na tom, jsou-li zajištěny základní potřeby. Když lidé žijí ve společnosti, která jim poskytuje uspokojení fyziologických a materiálních potřeb, nabývají pro ně význam také abstraktní hodnoty; jak jsme viděli, i ony mají charakter potřeby. Nasycený člověk je, spíše než jedinec hladový, přístupný úvahám o své sociální pozici nebo o hodnotách, jako je svoboda slova, či dokonce ochrana životního prostředí. Řecko je sice kolébkou evropských hodnot, ale dnes se jeho obyvatelstvo, ze známých důvodů, řídí převážně podle nejnižších úrovní Maslowovy pyramidy potřeb.

Ve své klasické práci „The Silent Revolution“ vychází Ronald Inglehart¹⁰ z toho, že **blahobytná materialistická společnost poskytuje svým členům takovou míru fyzické a psychologické jistoty, že začínají vyhledávat nemateriální hodnoty**, jako je kupříkladu svoboda, štěstí, kultura a vzdělání. Inglehart tak navazuje na „nedostatkové“ pojetí motivace, které jsem zmínil v souvislosti s motivačním modelem Abrahama Maslowa.

2. Definice hodnot

Pro potřeby této koncepce použijeme následující pracovní definici hodnot:

Společnosti vznikají a fungují ve jménu určitých představ, jak uspokojovat potřeby jejich členů a jak zabezpečit existenci a rozvoj společnosti. **Hodnoty jsou představy o přiměřených cílech a přiměřených způsobech jejich dosahování**; pojmenovávají to, co je správné a co je špatné, co je účelné a co škodlivé. Tyto představy se „zhmotňují“ v životním stylu převážně většiny obyvatel společnosti. Aniž si to lidé průběžně uvědomují, **zajišťují hodnoty organizaci vztahů lidí a tím i stabilitu a funkčnost společnosti**.

Hodnoty jsou tedy historicky ověřené zásady, které konkrétní společnost ustavují a upevňují. Jelikož jsou hodnoty zásady organizace společnosti a soužití jejích členů (jejich účelnost se ověřila tím, že daná společnost dlouhodobě existuje), mění se pouze velice pomalu.

Přesto jsou hodnoty ve dvojitým smyslu ovlivňovány. **Na jedné straně jsou ze své podstaty trvalé a** (jak později uvidíme) **pouze kolísá jejich aktuálnost. Zároveň je průběžně „testována“ jejich použitelnost jako organizačního a orientačního nástroje**. Toto ověřování jejich účelnosti probíhá za působení vnějších vlivů na celou společnost, ale i v důsledku chování jejích členů samotných.

Paleta „hodnot“ je velmi široká a neexistuje jednoznačný a obecně přijímaný seznam. Podle toho, o kterou vědeckou disciplínu se jedná, je řeč převážně o estetických, kulturních, morálních, uměleckých, ale i právních, materiálních a v neposlední řadě náboženských hodnotách. Mnozí zastávají názor, že mezi hodnoty patří

¹⁰ Inglehart, R.: The Silent Revolution. Princeton, Princeton University Press, 1977.

také mravy a zvyky. Velký počet autorů (z akademické, mediální a náboženské oblasti), kteří se tímto tématem zabývají, je dokladem toho, o jak významnou a zároveň složitou problematiku se jedná.

Pojmové nejasnosti ještě zvyšují debaty o změně, či dokonce rozpadu hodnot. V současnosti je příkladem obtížné uchopitelnosti a vysoké důležitosti tohoto tématu intenzivně diskutovaná otázka globální platnosti (západních) hodnot. Pominu dnes velmi živou diskusi o hodnotách islámu a poukážu místo toho na odlišnost mezi tzv. „západními“ a „asijskými hodnotami“.

Oba hodnotové systémy se zčásti překrývají. To se týká hodnot, jako je píle, rodina, vzdělání a spořivost. Zčásti se však výrazně odlišují. To se týká specifického asijského pojetí, zejména pokud jde o hodnoty určující organizaci společnosti. V asijském kulturním okruhu k nim patří nadřazenost společenství, úcta k autoritám, pojetí jedince jako součásti celku, hledání konsenzu a odmítání konfliktu. Zastánci asijských hodnot upozorňují na to, že (často konstatovaný) úpadek Západu souvisí jak se špatnými hodnotami, tak i s rozpadem hodnot vůbec. Pokud jde o „rozpad západních hodnot“, přikláněli bychom se k trochu opatrnějšímu a méně katastrofickému pohledu.

3. Hodnoty na dlouhých vlnách

Ve skutečnosti **se totiž hodnotový systém společnosti nemění vůbec nebo pouze pomalu, avšak jednotlivé hodnoty jsou různě aktuální. Význam hodnot kolísá** podle měnících se společenských okolností; **hodnoty ale nikdy nezanikají**, „nerozpadají se“ úplně. **Spíše se dá hovořit o dlouhých vlnách, v nichž ta která hodnota ztrácí a opět postupně získává aktuálnost. Některé hodnoty se dočasně ponořují a místo nich se vynoří hodnoty jiné.**

Tato skutečnost úzce souvisí se stavem společnosti, ať již jde o její vývojové stadium („zaostalé a moderní společnosti“¹¹), nebo o důsledky mezinárodní situace. Hledáme-li v souladu s realistickou politickou metodou **nejsilnější proměnné ovlivňující aktualitu hodnot, je to s velkou pravděpodobností ekonomická a bezpečnostní stabilita společnosti.**

Ve fázi hospodářského rozkvětu a v úzkém sepětí s tzv. konzumní společností pozorujeme určitou „lehkomyslnost“ ohledně cenění hodnot ve společnosti a vysokou „toleranci“ vůči jejich zpochybňování, nebo dokonce vůči alternativním představám. Zkratkovitě řečeno lze v době hospodářského rozkvětu společnosti hovořit o jakési hodnotové „libertináži“, tj. přehlížení, zpochybňování a předefinování hodnot.

¹¹ Jak jsme již úvodem upozornili, záměrem této studie není vědecká analýza tématu, nýbrž snaha zmapovat vztah hodnot vůči politice a jejich použitelnost v rámci aktivit politického subjektu. Samozřejmě jsme si vědomi toho, že označení „zaostalá“ nebo „moderní“ se používají rozdílně v rozdílných společnostech. Přesto však mají politický význam v tu chvíli, kdy je za své přijme ta či ona skupina obyvatelstva, nebo dokonce celá společnost. A mají-li označení politický význam, tak existují jako politická síla, a to bez ohledu na to, že jim může být vytýkána neobjektivnost. A právě mocensko-politický rozměr hodnot je to, co realistickou politiku zajímá v první řadě.

V dobách zvrátů a chaosu naopak pozorujeme spíše hodnotový rigorismus, tj. striktní výklad hodnot, návrat k hodnotám typickým pro danou společnost a jejich důrazné prosazování. Jinými slovy, všechny nebo zejména některé hodnoty dostanou znovu význam tehdy, když jsou ohrožovány.

Spíše než o často proklamované „hodnotové změně“, nebo dokonce „rozpadu“ **je tedy na místě hovořit o hodnotové variaci či nové (většinou jen dočasné) interpretaci té které hodnoty.** Takový dočasný významový posun souvisí převážně s aktuální situací ve společnosti a mimo ni.

Mnohdy dochází ke zkreslení představ o platném hodnotovém systému pouze proto, že se pro tradiční hodnoty používají moderní etikety. Pro „štěbetající“ informační společnost je typické, že produkuje novotvary, metafory a používá cizí slova (zejména anglicismy), aniž by vymezila jejich vztah k dosud používaným definicím hodnot. Informační společnost tak přispívá spíše k dezinformaci a rozvracení hodnot. V určitém ohledu lze hovořit o tom, že organizované a privilegované menšiny mediální a akademické elity si uzurpují právo definovat aktuální význam a pořadí hodnot. Důsledkem je, že tyto organizované menšiny názorově utlačují neorganizovanou většinu společnosti. Něco takového zažíváme v některých evropských společnostech právě teď.

Tento hodnotový zmatek však nemění nic na tom, že se v jádru jedná o tytéž hodnoty. **K nezbytné kvalifikaci politika patří umění rozpoznat a (v politické komunikaci) použít, tj. především správně pojmenovat, právě „ponořené“ a „vynořující“ se hodnoty.** Tématu vhodných označení hodnot v politice se ještě budeme věnovat.

To, co je tedy z krátkodobé perspektivy často ukvapeně považováno za hodnotovou změnu, je velmi často spíše aplikace hodnoty na dočasně změněné podmínky. Většinou se dá poměrně snadno odhalit hodnota, která za slovním balastem nebo nedostatečně hlubokou analýzou vězí. Tak kupříkladu bezpečnost je hodnota, kterou lze vnímat mnoha způsoby. Nejenom jako mír či ohraničení prostoru a zajištění jeho obrany, ale i jako společenský život odehrávající se v přehledných strukturách vymezených platností pravidel a zákonů a jejich vymahatelností. Pocit bezpečí zprostředkuje ale i náboženská víra či přesvědčení, že rozumíme uspořádání světa okolo nás, že máme finanční jistotu apod. Podobné variace hodnot v různých maskách se dají ukázat i na ostatních hodnotách.

Zabýváme-li se platností a definicí hodnot, vždy znovu narážíme nejenom na tento celostní či mnohorozměrný význam hodnot, ale i na jejich úzkou vazbu se základními potřebami. **Ať již charakterizujeme jakoukoliv „vyšší“ morální hodnotu, vždy nám přijdou na mysl kritéria „dostatek – nedostatek“** a popisné pojmy s nadčasovým významem, jako je „rovnováha“, „soulad“, „blízkost“, „nouze“, „strach“, „klid“ apod.

Hodnoty tedy sice v čase vystupují v různých „převlecích“ a jejich společností vnímaný význam kolísá v závislosti na čase a na místě, na jejich platnosti to však nic nemění. Není proto důvod zapomínat, nebo dokonce zatracovat „tradiční hodnoty“, nýbrž spíše se o ně opírat.

Pro úspěšnou aktivitu politického subjektu je tedy důležité rozeznat skutečně platné, tj. společnost vědomě nebo nevědomě zaměstnávající hodnoty. Zvláště příznivá situace vznikne tehdy, když na „dlouhé vlně“ dochází k „vynořování“, tj. renezanci nějaké hodnoty. Hodnota se může stát opět aktuální také díky tomu, když prozíravý politický vůdce dokáže její nadcházející „renezanci“ rozeznat, nebo dokonce tento vývoj předejmut. Buď obratně reaguje na narůstající společenskou poptávku, tj. hlad po určitých hodnotách, anebo vycítí tuto ještě neartikulovanou společenskou poptávku a sám zformuluje dosud nejasné postoje určité části obyvatelstva.

Pro existující nebo vznikající politický subjekt je těžko představitelná výhodnější pozice než to, že bude „surfovat“ na vlně revitalizovaných hodnot. K tomuto tématu se ještě vrátíme, až se budeme věnovat úvahám o hodnotovém systému politického subjektu.

4. Hodnoty, které ztrácí význam

Příkladem hodnoty, která svůj význam pozvolna ztrácí, je představa nekonečného ekonomického růstu a s ním spjaté konzumní společnosti. Činím tak zejména proto, že je-li tato prognóza správná, jedná se v dohledné budoucnosti o velmi výrazný a zejména pro politické strany klíčový proces.

Konzum a konzumní společnost se staly pevnou součástí hodnotového systému zejména v západních zemích, tedy i v České republice. O tom, jedná-li se v případě konzumu o skutečně „hodnotnou“ hodnotu, lze debatovat a pochybovat, ale to nezmění nic na tom, že dnešní většinová společnost konzum za velmi důležitou, ne-li stěžejní hodnotu považuje. Navíc je v případě konzumu spojení mezi potřebou a hodnotou velmi přímočaré a úzké. To vysvětluje i skutečnost, jakou živelnost materiální hodnoty mají a s jakou silou působí na chování většiny lidí.

Dnes lze bez přehánění říci, že klasické politické hodnoty, jako svoboda a rovnost, ztratily jistou část onoho silného mobilizačního potenciálu, který měly ještě ve 20. století právě ve prospěch konzumních hodnot. Dnes vnímají voliči politiku velmi věcně a zároveň málo diferencovaně, a sice jako aktivitu sloužící k zajištění blahobytu a bezpečnosti jejich země, a očekávají od ní uspokojení svých vlastních potřeb.

Moderní verze klasické „společenské smlouvy“ spočívá v tom, že občané strpí vládu, jen když za to obdrží materiální prémii; tou jsou konzumní možnosti a sociální stát. Když však stát nebude schopen růst této premie vygenerovat, nebo dokonce ani udržet současnou úroveň, ohrozí společenský mír. Mnohé indikátory nasvědčují tomu, že teze o nemožnosti nekonečného růstu již není pouhá dlouhodobá prognóza, nýbrž se možná v blízké budoucnosti dočká svého ověření. **Politické strany by se měly připravit na to, že „dlouhá vlna“ konzumní hodnoty je pravděpodobně za zenitem. Nedostatečně uspokojené konzumní očekávání bude třeba vyrovnávat oživením jiných hodnot.**

5. Hodnoty v politice

Uvažujeme-li o tom, které hodnoty jsou v současnosti na té části „dlouhé vlny“, jež jde směrem vzhůru, a které se tudíž dají a mají použít v politické práci, setkáme se nejprve s následujícími problémy:

- A) Nesourodost politiků a hodnot
- B) Neuchopitelnost hodnot
- C) Bezbrannost hodnot
- D) Vzájemná nesourodost hodnot

ad A) Nesourodost chování politiků s hlásanými hodnotami

Obecně lze říci, že hodnoty jsou názvy cílů snažení lidí a také způsobů jejich jednání a myšlení při dosahování těchto cílů. Jak jsme již zmínili, je třeba rozlišovat mezi třemi úrovněmi:

- a. individuální,
- b. rozmezím mezi individuální a společenskou a
- c. celospolečenskou úrovní.

Na individuální úrovni, tedy pro jedince samotného, označují hodnoty to, co je **důležité pro něho osobně**. Na rozmezí **mezi individuální a společenskou** úrovní pojmenovávají hodnoty ty cíle a pravidla pro chování jedince, **kteří jsou oceňováni ostatními**. V **celospolečenském rozměru** jsou hodnoty představami o **cílech společnosti a o způsobech jejich dosahování**.

Ve srovnání s tím, jakou roli hrají hodnoty pro jedince, dochází ve společenských souvislostech k významovému posunu zacházení s hodnotami. Ty z nich, které jsou silně motivující pro jedince, mohou být v nesouladu, či dokonce v rozporu s hodnotami důležitými pro společnost.

Proto je v zájmu prospěchu společnosti, aby byly důsledky uspokojování individuální, nebo řekněme přesněji egoistické interpretace hodnot, doplněny nebo oslabeny hodnotou se společenským dopadem. Jedná se o propojení hodnot „osobních a komunitních“.

Jenom pro příklad: Pro jedince je velmi důležitá „svoboda“, pro fungování společnosti je nutné, aby byla doplněna a relativizována „odpovědností“ svobodného jedince. Pro jedince je důležité „hledání vlastního štěstí“ a pro společnost je potřebné, aby toto hledání doplňoval ohled na celek, řekněme cosi, co lze označit jako „solidarita“.

Tato tematika se v politické oblasti výrazně přirostuje. To, co na individuální úrovni patří k individuálním potřebám (sociální pozice a uznání) se na rozmezí mezi individuální a společenskou úrovní stává nástrojem

odměny a trestu vůči těm, kteří pro svoje vlastní cíle potřebují projevy sociálního uznání (kupř. zvolení), tedy i pro politiky.

Jestliže politikům záleží na jejich morální integritě, jsou pro ně hodnoty samy o sobě důležité. I když tomu tak u každého z nich nemusí být, dodržování hodnot má pro všechny mocensko-politický význam. **Ten politik, jemuž veřejné mínění odmítne sociální uznání (viditelné na preferencích), snižuje svoje šance získat a udržet moc.** V české společnosti se v posledních letech vyvinula vysoká citlivost právě na tento aspekt. K tomuto tématu se ještě vrátíme, až budeme hovořit o hodnotovém systému konkrétního politického subjektu.

Ad B) Neuchopitelnost hodnot

Hodnoty jsou ze své podstaty velmi obtížně měřitelné, libovolně vykladatelné a zčásti se významově překrývají. Výsledkem je nepřehledné množství obrazů stejných hodnot s rozpitými konturami. A nejenom to. **Způsob, jakým se společenské hodnoty vykládají, může společnosti buď prospívat, nebo ji ohrožovat.**

Záleží proto velmi na tom, jak hodnoty účelně „uchopit“, tj. operacionalizovat je. **Operacionalizace znamená převedení hodnot do pojmů popisujících jejich uplatňování.** V politické oblasti se tedy jedná o to, jak popsat způsoby, kterými by se měly hodnoty uskutečňovat. K tomuto tématu se vrátíme, až budeme uvažovat o procesuálních hodnotách.

Rozhodující přitom je sladit to, jak jsou hodnoty v dané společnosti a okamžiku vnímány a jak jsou v politickém životě uskutečňovány. Proto je nejznámějším a neúčinnějším způsobem operacionalizace hodnot právní systém.

Velmi důležitou součástí programu politického subjektu, který chce být úspěšný, je proto zlepšení účinnosti právních norem při prosazování společenských hodnot. Avšak ne všechny hodnoty nebo všechny jejich významy lze exaktně normativně operacionalizovat a jejich nedodržování trestat. Existují však jiné možnosti, jak zajistit měřitelnost toho, jak chování politické organizace naplňuje hodnoty, které si nárokuje. Tomuto tématu se věnujeme v závěru této studie.

Ad C) Bezbrannost hodnot

Uplatňování vlastních hodnot ztěžuje také další skutečnost: Impozantní systém „evropských hodnot“ není sám o sobě tak přesvědčivý, že by se prosadil pouze na základě své atraktivity. **Pravděpodobně žádné (ale jistě ne západní) hodnoty nedokážou samy ze sebe zabezpečit prostor pro své uskutečňování. Ani ta nejvzletnější pojednání o univerzální platnosti těchto hodnot nezmění nic na tom, že je lze uplatňovat pouze pod ochranou akceschopné vlády** a ve společnosti, která je schopná postarat se o svou bezpečnost a ekonomickou prosperitu.

Navíc **jsou hodnoty ze své podstaty i normy chování nebo alespoň zdroje norem chování** (hodnota „rodiny“ je toho dobrým příkladem), a tudíž omezují svobodu rozhodování. Proto jsou automaticky a neustále vystaveny záměrným a nezáměrným pokusům je zpochybnit, nebo dokonce zrušit.

Nezbývá tedy než konstatovat, že se hodnoty ani neprosadí, ani neubrání pouze svojí vlastní přesvědčivostí; vždycky budou někomu vadit. Je proto nezbytné hodnoty chránit. Z **definice politiky jako „dosahování cílů za pomoci organizování energií spjatých se společenskými zájmy“** vyplývá v souvislosti se společenskými hodnotami následující: **Politika má odpovědnost za ochranu stěžejních společenských hodnot, ale musí uchránit také prostor pro „objektivní“ testování jejich užitečnosti.**

Hlavní (byť i jen částečně plněnou) úlohou politiky obecně a dané vlády konkrétně je chránit hodnoty, na kterých je společnost založena.

Poměrně důsledně se tak děje v právní oblasti. Úlohou exekutivních složek je prosazovat „domácí pravidla hry“ a trestat jejich porušování.

Z předchozích úvah si pamatujeme, že aktuálnost a účelnost hodnot jako organizačního a orientačního nástroje pro jedince při dosahování jeho cílů je na individuální úrovni (prakticky každodenně) průběžně „testována“. Ověřování účelnosti hodnot probíhá také na celospolečenské úrovni, zejména pod vlivem vnějších tlaků a změn (připomeňme si jen tzv. „externí šoky“). V úvodu jsem také upozornil na to, že ve fázi hospodářského rozkvětu společnosti se častěji objevuje určitá lehkomyšlnost ohledně závaznosti a důležitosti hodnot. Snadno dochází ke zpochybnění, přehlížení hodnot, nebo dokonce k pokusům o jejich redefinici.

Luxus debaty o platnosti hodnotového systému si může dovolit jenom ta společnost, která dosáhla určité úrovně bezpečí a ekonomické prosperity. Ale vlastně teprve poté dochází k nejzajímavější a zároveň nejnebezpečnější formě vymezení vztahů mezi hodnotami. Té se věnujeme v následující podkapitole.

Ad D) Rozpory mezi hodnotami

Když jsme hovořili o evropských a asijských hodnotách, ukázali jsme jeden rozměr problému, a sice nesourodost hodnot. **Typy a význam hodnot jsou v různých kulturně-civilizačních okruzích odlišné.** Ale to není ani zdaleka všechno. Když se ptáme po konkrétních krocích k uskutečňování hodnot kupříkladu naší vlastní společnosti, **narazíme na celou řadu nepohodlných skutečností, a to uvnitř jednoho a téhož kulturního rámce a i v rámci téhož hodnotového systému.**

První takovou zkušenost uděláme, zkoumáme-li otázku uskutečňování hodnot, jako jsou „lidská práva a základní svobody, mír, rozvoj demokracie, sebeurčení národů, teritoriální integrita“. Tyto právě vyjmenované hodnoty jsou uvedené v tzv. Pařížské chartě (1990) shrnující principy, na nichž se po zániku komunismu

dohodli bývalí nepřátelé. Tyto principy měly být závazným kódem pro organizaci národních a mezinárodních vztahů. Vzápětí po jejich přijetí však začaly balkánské války, vedené právě ve jménu sebeurčení a teritoriální integrity. Také **dnešní evropská situace ukazuje, že konflikty mohou vzniknout i ve jménu hodnot, které zastávají oba protivníci.**

Pro záměr této studie je tedy klíčový poznatek, že **všechny naše vlastní hodnoty nejsou sourodé (tj. kompatibilní).** Některé se zčásti překrývají a to ztěžuje porozumění ohledně jejich obsahu a významu. Jiné jsou jen do určité míry slučitelné a některé si dokonce protirečí. Tím narážíme na zcela klíčovou otázku problematiky hodnot obecně a v souvislosti s politickými aktivitami konkrétně. Proto jí věnujeme zvláštní kapitolu.

6. Systematika hodnot

Cílem této kapitoly je popis systému hodnot vhodných pro práci politického subjektu. **Smyslem vytvoření hodnotového systému je osvětlit a uspořádat vzájemné vztahy mezi hodnotami tak, aby bylo možné optimálně využít jak motivačního potenciálu jednotlivých hodnot, tak i hodnotového systému jako celku.**

Tato úloha je nelehká nejenom proto, že hodnoty jsou ze své podstaty velmi obtížně definovatelné a odlišitelné. V politických souvislostech a konkrétně v našem prostředí¹² k tomu přistupuje ještě jedna velmi závažná komplikace – totiž věrohodnost hodnotového systému jakékoliv politické strany.

V nedávné historii dostala česká společnost tvrdou lekci o tom, jak snadno hodnoty „splývají“ s ekonomickými a mocenskými zájmy. Politické strany se – morálně „vyzbrojeny“ a „zaštitěny“ impozantním hodnotovým systémem – vydávaly (většinou neprávem) za jeho zastánce a používaly společensky uznávané hodnoty k prosazení svých partikulárních cílů.

To se týkalo právě oněch tradičně vysoce ceněných hodnot, jako jsou národ, svoboda nebo blahobyt. Samozvaným nositelům těchto hodnot dali voliči instinktivně důvěru. Avšak brzy se ukázalo, že teprve způsob a výsledky uplatňování hodnot prokážou, jestli je politický subjekt opravdu seriózně a profesionálně kvalitně prosazuje. **Dnes již české společnosti nestačí ujištění o věrnosti obecně ceněným hodnotám. Více záleží na konkrétní odpovědi na otázku, jakým způsobem mají být tyto hodnoty uskutečňovány.**

Proto je také pro systematiku hodnotového systému politického subjektu nejdůležitější **operacionalizace hodnot:**

¹² Totéž ovšem platí i o vlastně všech evropských státech, jak vidíme na příkladech vzpoury „nevoličů“ nebo volbách tzv. „prostestních“ stran i v zemích západní Evropy.

- a. jako cíle a
- b. jako metody jejich dosahování.

7. Operacionalizace hodnot v politických souvislostech

○ nebezpečnosti nevyjasněného obsahu a vzájemných vztahů hodnot svědčí následující příklad. Když přijmeme do hodnotového systému společnosti „toleranci“ (a ta stojí dle názorového mainstreamu na předním místě západních hodnot), tak by nám nemělo uniknout, že **tato hodnota má nejlepší předpoklady k tomu, stát se „zbraní hromadného ničení“ vůči všem ostatním hodnotám. Ve jménu tolerance lze totiž relativizovat, či dokonce zcela zpochybnit jakoukoliv jinou hodnotu.** Podobně destruktivně může působit i hodnota „spravedlnosti“ anebo „pluralismu“. A **přesto nemůžeme žádnou z těchto hodnot úplně vyloučit, protože mají své místo v poolu západní hodnotové tradice.** Později se pokusíme nalézt pro toto dilema řešení.

Na tomto místě se spokojíme s konstatováním, že (mezi intelektuály rozšířené) idealistické přístupy k hodnotám jsou neškodným koníčkem, jenom pokud neohrožují předpoklady k tomu, aby ony samy mohly vůbec existovat. **Když totiž ve jménu tolerance otevřeme bránu nepřátelům svobody, v konečném efektu zničíme předpoklady i pro toleranci samotnou. Z tohoto zjištění plyne, že první povinností intelektuálních elit je vysoká míra zodpovědnosti vůči tomu, co mohou svými slovy způsobit.** Jelikož se však právě na to nelze beze zbytku spolehnout, je první povinností každé vlády důsledně bránit ty hodnoty, které jsou pro stabilitu společnosti zásadní. Je tedy nutné určit, které hodnoty jsou důležitější než ostatní.

Ranking hodnot nepochybně existuje. To dokazuje také nejznámější pokus o smíšení a rovnocennost hodnot, totiž **multikulturalismus. Ten selhal jednak proto, že pro každý kulturní okruh zřejmě existují stěžejní, nezřeknutelné hodnoty.**¹³ Druhý důvod bylo právě to, že **v systému smíšených a „rovnocenných“ hodnot neexistuje žádné pořadí hodnot. Není tudíž jasné, jak postupovat v případě konfliktu mezi hodnotami;** všechny prostě mají stejnou cenu. Ve vyostřené podobě existuje tento hodnotový relativismus v rámci velmi populární teorie tzv. postmodernismu. Avšak to, co je (možná) udržitelné ve filozofickém semináři, je naprosto dysfunkční jako orientační východisko pro politickou stranu a politiku vůbec.

Pro politiku z toho plyne podtržení a rozšíření výše zmíněné teze o obraně hodnot. Nejenom, že **realistický politik nesmí hodnoty zneužívat, nýbrž musí je především chránit. Chránit hodnoty ale znamená některé z nich nadřazovat vůči jiným. Některé hodnoty je třeba posilovat a význam ostatních je třeba snižovat** tím, že je jim přiřčená služební pozice. **V důsledku toho nejsou takové hodnoty rovnocenné a v případě jejich konfliktu s nadřazenými hodnotami musí ustoupit.** Ale které to jsou a jak to rozhodnout?

¹³ Připomínám odkaz na rozdíl mezi evropskými a asijskými hodnotami v úvodní části této studie.

Odpověď se snaží poskytnout následující náčrt hodnotového systému, na kterém se zakládá realistická politika. Rozlišuje mezi dvěma druhy hodnot:

- A) Základní
- B) Procesní

8. Základní hodnoty

Podle realistické politické metody analyzujeme ty veličiny, které zvenčí a zevnitř ovlivňují rozvoj naší země. Z nich pak vybíráme ty nejdůležitější proměnné. Z tohoto hlediska představuje pět následujících hodnot oněch 20 procent nejdůležitějších proměnných ovlivňujících budoucnost naší země:

A) Rodina

Rodina je nejvyšší hodnotou, základním stavebním článkem společnosti a jedinou cestou k zajištění budoucnosti národa a země. Fungující rodina zajišťuje šťastné dětství, plodný život a důstojné stáří. Je výrazem mezigenerační lásky a solidarity. V úctě k rodičům vychované, vzdělané a zručné děti jsou spolehlivě nejlepší investicí do budoucna. Rodina je také přirozenou sociální sítí, v této roli ji musí stát podporovat a suplovat ji pouze tehdy, když ona ve své roli selže.

B) Bezpečnost

Bezpečnost je univerzální hodnota, která se prolíná do většiny oblastí lidského působení. Proto je prvořadou úlohou státu dbát na její zajištění, aby v naší zemi mohl každý její obyvatel bez obav žít, založit rodinu, vychovávat děti, pracovat či podnikat. Stát musí neustále pečlivě analyzovat všechna rizika, předcházet jim a na skutečné vnitřní i vnější hrozby rychle a účinně reagovat.

C) Spravedlnost

Spravedlnost garantovaná státem musí být dostupná snadno a pro všechny. Stát musí důsledně vykonávat dohled nad dodržováním zákonů, zajistit vymahatelnost práva a trestat jeho porušení. Současně však musí měřit stejným metrem svým občanům i sobě samotnému. Občan musí mít možnost domoci se vůči státu svých práv spravedlivě, včas a v plném rozsahu. Jsou-li jeho práva státem poškozena, musí se snadno a rychle domoci nápravy a přiměřené kompenzace.

D) Odpovědnost

Za duševní i materiální kvalitu svého života odpovídáme především my sami. Solidární soucitná společnost se pak má postarat především o ty, kdo se o sebe nemohou postarat sami a pomoc ostatních skutečně potřebují. Nutnou protiváhou osobní odpovědnosti jednotlivce je odpovědnost veřejné správy za nedodržování či porušování právních předpisů.

E) Národní bohatství

S přírodním, kulturním i duševním bohatstvím naší země musíme nakládat promyšleně, šetrně a chránit je před zneužitím. Výsledkem takové péče bude posílení tradičních hodnot, rostoucí sebevědomí národa, vyšší soběstačnost našeho státu a zvýšená odolnost společnosti vůči změnám a krizím. Péče o národní bohatství však neznamená jen ochranu krajiny či dlouhodobou udržitelnost lokálních zdrojů. Jde především o péči a rozvoj našeho hlavního a nejcennějšího zdroje - lidských zdrojů.

9. Procesní hodnoty

Pravidla, podle kterých by se měly základní hodnoty uskutečňovat, nazýváme procesní hodnoty. Ty konkretizují výše načrtnutý metodický přístup a dokreslují odlišnost realistické politiky od přístupu ostatních politických subjektů. Jedná se o následující procesní hodnoty:

A) Pravidlo 20/80

Paretovo pravidlo umožňuje vyhledávat hlavní příčiny událostí ve společnosti. V každé oblasti a při řešení všech problémů vždy hledáme 20 procent silných (pozitivních nebo negativních) proměnných, které přinesou 80 procent výsledků.

B) Národní perspektiva

Národní perspektiva je procesní hodnota, která zdůrazňuje význam pospolitosti lidí, kteří v ní žijí a sdílí tytéž hodnoty, vzorce chování, zkušenosti a postoje. Podtrhuje zároveň důležitost jedinečnosti historie a geografie naší společnosti a ukazuje na potřebu specifického přístupu k řešení problémů naší země. Národní státy se vyznačují vlastnostmi, jako je soudržnost a akceschopnost. A právě tyto vlastnosti jsou důležité v krizových dobách, kdy vyniknou pozitivní vlastnosti národního celku jako přehledné, relativně stabilní, důvěrně známé a poměrně efektivně fungující pospolitosti.

C) Zdrženlivost

Zdrženlivá politika je procesní hodnota představující pravidlo co nejmenšího počtu politických zásahů do společenských procesů. Lze ji formulovat takto: Věnujeme se tématům důležitým pro všechny, ale nikoliv úplně všem tématům. Věnujeme se všem důležitým tématům, ale nikoliv do všech detailů.

D) Respekt k oponentům

Respekt k oponentům a vůle ke spolupráci je procesní hodnota, která popisuje ochotu spolupracovat s každým, kdo bude mít dobrou vůli, je ochoten naslouchat a přijímat argumenty, vést konstruktivní dialog a snažit se o dosažení podobných cílů.

10. Ničitelé hodnot

Škůdci základních a procesních hodnot realistů jsou postoje a metody, které na ně působí nepříznivě. To platí zejména o následujících:

A) Politická korektnost, protože znemožňuje pravdivě pojmenovávat fakta a jevy a ohrožuje tím jak fungování, tak i přežití společnosti.

B) Poručnický přístup státu vůči občanovi, protože jej odsuzuje k tomu, aby trpně snášel všechna rozhodnutí vládnoucích a bez odporu nesl následky jejich chyb.

C) Konzumismus, protože hrubě zkresluje pořadí důležitosti hodnot ve prospěch nezávanosti, sebestřednosti a v neprospěch obětavosti a povinnosti.

D) Bezmezná tolerance, protože hlásá rovnost vlastních a cizích hodnot a podkopává tím stabilitu, tj. i existenci vlastní společnosti. Když povýšíme hodnotu tolerance nad cíl zachovat hodnotový systém jako celek, tak se tato hodnota stane „zbraní hromadného ničení“ vůči všem ostatním hodnotám.

Proti těmto vlivům je nutné se jednoznačně vymezit. Vzhledem k závažným sociálním, ekonomickým a bezpečnostně-politickým výzvám, kterým musí Česká republika nyní a v brzké budoucnosti čelit a které budou často vyžadovat tvrdá a jednoznačná rozhodnutí, si nemůžeme dovolit zamlžovat realitu politickou korektností, oslabovat společnost lehkou tolerancí, strpět nezodpovědné chování vládnoucích a podporovat sebestředný konzumismus.

IV. KAPITOLA

Pravidlo 20/80 jako metoda pro politickou práci

1. Realistický racionalismus

Mnozí sociální vědci dosud sní sen o lidské racionalitě a připisují lidem neomezené schopnosti poznat a porozumět. Racionální myšlení je víra, že čím více vědomostí a logiky používáme, tím lepší jsou naše rozhodnutí.

Pokrok poznání je považován za lineární proces hromadění poznatků, který vede k tomu, že do podstaty problémů pronikáme stále hlouběji a detailněji. Od toho je odvozována naděje, že poznáme-li všechny části systému, dokážeme společnost optimálně řídit.

Zejména dvě poslední dekády ukazují, že optimismus ohledně možností pochopit a řídit společnost do všech detailů není oprávněný. Proto se také mezi vládnoucími rozšiřuje nepřiznaná deziluze. Jelikož však odmítají připustit chybnost své metody, musí společnost „přestavět“ tak, aby se pro ně opět říditelnou stala. To se může podařit pouze tak, že občané budou donuceni chovat se podle rostoucího počtu stále detailnějších nařízení a norem. A právě tím se vyznačuje současný styl vládnutí a právě tento jeho skrytý totalitarismus kritizujeme.

Úplné poznání a ovládnutí společnosti je nedosažitelný cíl¹⁴. Lepší je proto smířit se se skutečností, že každý sociálněvědní poznatek je pouze předběžný. Pro řízení společnosti tudíž máme k dispozici pouze poznatky, které v nejlepším případě fungují ve většině případů.

Realistický racionalismus vychází z toho, že sociální procesy není možné dokonale zmapovat a díky tomu také „kontrolovat“. Má proto menší a větší ctižádost zároveň. Nesdílí sice představu o úplné poznatelnosti a ovladatelnosti světa, ale přesto jej chce lépe pochopit a účinněji řídit. Společnost lze řídit úspěšněji než doposud, a to i přesto, že pravidla jejího fungování do všech detailů neznáme a nejspíše nikdy nepoznáme.

¹⁴ V neposlední řadě proto, že sociální vědy mají daleko k exaktnosti a mohou v nejlepším případě nabízet zobecněnou a strukturovanou zkušenost; například ve formě heuristických pravidel.

Realistický racionalismus „neběhá hlavou proti zdi“ nepoznatelnosti, iracionality a komplexity, nýbrž uzavírá s nimi příměří. Definitivní poznání reality nepovažuje ani za možné, ale ani za nutné a ukazuje východisko. V politice nemusíme volit pouze mezi neuskutečnitelným snem o racionalitě a smířením se s chaosem. Realistický racionalismus je třetí možnost. Klade při výběru řešení důraz na jejich účelnost a proveditelnost.

Základní teze zní takto:

Je třeba konečně přestat přizpůsobovat společnost potřebám vládnutí a vládců a místo toho přizpůsobit metodu vládnutí reálným společenským poměrům a lidským schopnostem.

2. Předvídatelná nerovnováha

V současnosti je převládající styl řízení společnosti založen na víře v to, že se jevy okolo nás vyskytují rovnoměrně, že převažuje přímá úměrnost mezi příčinou a důsledkem a že vývoj je přímočarý. Politické strany tvrdí, že jejich cílem je zdokonalování společnosti podle jejich ideologických představ či podle vývojových křivek kupř. směrem ke stále většímu blahobytu, rovnosti nebo toleranci. A lidé mají skutečně sklon věřit, že se jevy okolo nich vyskytují rovnoměrně, že převládá přímá úměrnost mezi příčinou a důsledkem a že vývoj je přímočarý. To vše je bohužel omyl.¹⁵

Příroda a společnost podléhají tendenci k rozpadu pořádku a k nesouměrnosti. Rozpad pořádku popisuje zákon entropie a tendenci k nesouměrnosti vystihuje Paretovo pravidlo 20/80. Jednoduše řečeno znamená obojí, že jevy a procesy ve společnosti jsou ze své podstaty nestálé a nevyvážené. Těmto oběma skutečnostem je sice možné se vzepřít (právě o to se politici tvrdošijně snaží), ale je to spojeno s vysokými náklady a úspěšné v nejlepším případě pouze dočasně.

Pro pochopení a řízení společenských procesů je tedy důležité, že v nich neplatí přímá úměrnost ohledně příčin a důsledků. Každá ekonomická a politická krize nás upozorňuje na to, že žijeme v asymetrickém světě, ve kterém vládne Paretova „předvídatelná nerovnováha“. Je proto velmi rozumné počítat s tím, že i v politice a ekonomice je pravidlem neobvyklé a neočekávané; souměrné a rovnovážné je naproti tomu spíše výjimkou.

Další teze tedy zní:

Hlavní výzvou pro politiku je trvale hrozící chaos. Nevhodná metoda organizace a styl řízení společnosti tuto tendenci k nepořádku jen dále zvyšují. Realistická metoda proto považuje za hlavní účel politiky dosažení a upevňování přehlednosti a plánovatelnosti života nikoliv při celkovém pohledu shora, nýbrž z hlediska průměrného člověka.

¹⁵ Podrobněji k tomuto tématu: Politika v asymetrickém světě, <http://blog.aktualne.cz/blogy/petr-robejssek.php?itemid=25462>).

Předvídatelná nerovnováha nám totiž nesvazuje ruce, nýbrž právě naopak. Otevírá možnosti, jak společenské procesy měřitelně ovlivňovat. Projevem předvídatelné nerovnováhy je i to, že v každém procesu mají některé veličiny větší vliv na jeho průběh než jiné. Konkrétně to znamená, že zhruba pětina „silných“ příčin způsobí zhruba čtyři pětiny důsledků.

Díváme-li se na sociální procesy, tak může být (pozitivně nebo negativně) silnou proměnnou nějaká organizace či její určitá vlastnost, určité rozhodnutí, nějaká inovace, konkrétní osoba, motiv pro chování jedince nebo skupiny, nálada ve společnosti, impulz ze zahraničí atd. Politika tudíž spočívá v hledání a ovlivňování několika (v dané situaci) zvláště důležitých veličin. „Podél nich“ lze nejspíše objevit osu událostí a možnosti je ovlivnit. Následující teze je proto:

Realista chápe politiku jako nástroj k přizpůsobování se nepředvídatelně se měnícímu okolí a nikoliv jako nástroj k postupnému budování ideální společnosti. S tímto cílem hledá realista oněch „silových“ dvacet procent proměnných. Popudem k tomuto hledání mu je jistota, že převážná většina veličin je pro průběh jakéhokoliv procesu jen velmi málo významná nebo zcela bezvýznamná.

3. Od efience k efektivitě

Dosud obecně uznávanou metodu dosahování politických a ekonomických cílů charakterizují tři slova: úsporněji, rychleji a přesněji. Tento přístup lze nejlépe shrnout pod pojmem efience.

A) S eficiencí je neoddělitelně spjata představa, že pohyb po časové ose znamená vždy posun k lepšímu, a tato víra „zdůvodňuje“ pokusy předejnat čas.¹⁶ Urychlování procesů je však zdrojem chyb. Příkladem je evropská integrace, která je dnes u konce, protože byla po léta uměle urychlována. Další shrnující teze je proto:

Realista vidí, že dnes již vůbec není jisté, že budoucnost, do které urychlování procesů tak dychtivě směřuje, bude lepší než současnost či minulost, a přemýšlí proto o tom, jak se na to připravit.

Pojem pokrok jako orientační a motivační nástroj politiky pro realistu dosloužil. Špatné pro něj není to, co je staré, a tudíž „zaostalé“, nýbrž pouze to, co není funkční. Dobré je pak to:

- a. co je účelné¹⁷,
- b. co se rychle ověří v praxi.

¹⁶ V klasické formě jsou to politické sliby budoucnosti v komunismu nebo ve Spojených státech evropských. Do stejné kategorie patří i roční předpovědi ekonomického růstu anebo kvartální předpovědi budoucího zisku firem. V extrémní podobě je touha předejnat čas ztělesněna v logistické formulaci o dodávkách „just in time“ anebo v burzovním obchodě jako computerizovaný „fast trading“.

¹⁷ Měřítkem účelnosti je stabilizace společnosti vystavené chaotickým vlivům.

B) K eficienci patří i snaha o zvětšování států, organizací anebo firem. Zvětšování je prostorový dvojník urychlování. Stejně jako urychlování vede i rozšiřování ke zvyšování složitosti, a posiluje tak od přírody panující (viz pojem entropie) tendenci k nepořádku.

Pro realistickou politiku znamenají tyto poznatky nutnost přehodnocení představy, že je dobré ovládat co největší prostor. Realista vidí, že přiměřenější je pojetí prostoru jako ohraničeného místa, jako bytí v rámci lokality. Ta poskytuje záruky přehlednosti a dosažitelnosti. Hranicí velikosti je meze sourodosti a tím i ovladatelnosti daného celku. Užitečnost velikosti končí tam, kde začíná spojovat nesourodé, a je proto příčinou nefunkčnosti. Ta vede ke krizím, které způsobují rozpad velkých celků, a tím k lokalizaci. Tu lze definovat jako hledání optimální velikosti a sourodosti sociálních systémů.

C) Dosud byla vnímána pozitivně představa, že více je lépe než méně, nebo dokonce že „více všechno vyřeší“. Ve skutečnosti však navrsování hmotných statků, součástí organizací, počtu politických cílů nebo množství norem určujících život ve společnosti vládnutí spíše komplikuje, než usnadňuje.¹⁸ Realista proto zpochybňuje „zbožňování“ množství a klade větší důraz na význam kvality, jedinečnosti a trvalosti.

Shrneme-li tři právě diskutované rozměry eficiency, tj. rychlost, velikost a množství, zdá se být nevyhnutelné hledat k eficienci nějakou alternativu. Eficiency si samozřejmě přesto udrží svou určující roli v hospodářství. V politice by měla převažovat efektivita. Proč?

Eficiency předpokládá perfektní organizaci, vyloučení třecích ploch a přibližností. Jejím symbolem je hodinový stroj, kde však při výpadku jednoho prvku nefunguje celek.

Daň za eficiency je tedy složitost a složitost znamená neřiditelnost. Proto budoucnost nebude moci stát ve znamení eficiency a tím i stále hůře zvládané složitosti, nýbrž ve znamení efektivit a díky tomu také spíše zvládnutelné přehlednosti.

Ve prospěch efektivit hovoří i další důvody. Eficiency a s ní neodlučitelně spjatá ekonomizace myšlení¹⁹ již není v politice uskutečnitelná. Realisticky viděno prostě nelze provádět opravdu účelnou bezpečnostní, zdravotnickou nebo energetickou politiku, když se na prvním místě snažíme snižovat náklady.

Další dvě teze zní:

Efektivita je sice také snahou optimalizovat procesy, ale s důrazem na dosažení cíle; úspornost přitom nehraje prvořadou roli. Efektivní politika se zaměřuje na co nespolehlivější dosahování vybraných cílů; i za cenu vyšších nákladů.

¹⁸ Pro objasnění této argumentace poznamenávám, že růst počtu politických cílů s sebou nese nutně i přibývání právních norem a tím i jejich vzájemnou protirečivost. To vše zvyšuje nepřehlednost a nefunkčnost celého systému.

¹⁹ Ekonomizace myšlení znamená, že pouze to, co je počitatelné, má (i politickou) cenu.

Jedním z hlavních cílů realistické politiky proto je snížit složitost organizace a řízení státu a zabránit nepřetržitému zahlcování společnosti záplavou zákonů.

4. Účelná strategie je taktika

○ budoucnosti víme velmi málo a nedokážeme ji systematicky utvářet. Realista je přesvědčen o tom, že dlouhodobě plánovaná spása nefunguje.

Jeden důvod je skutečnost, že současný styl vládnutí zřetelně ukazuje, že politické cíle téže vlády jsou jen výjimečně sourodé a slučitelné. Určité slučitelnosti politických cílů vlády je možné dosáhnout krátkodobě, je ale téměř vyloučené zajistit ji ve strategické (tj. dlouhodobé) perspektivě.

Realistická politika vychází z toho, že většina vlastností jakékoliv situace je pro její vývoj pouze velmi málo významná nebo zcela bezvýznamná, a proto hledá ojedinělé opravdu vlivné proměnné. Poté se soustředí na ty z nich, které dokáže ovlivnit s výsledkem, který je:

- a. měřitelný,
- b. v dohledné době dosažitelný a
- c. pro co možná nejvíce občanů důležitý.

Mezi realistickou politikou a dosud převážně používaným stylem vládnutí tak existují následující rozdíly:

A) Otázka, kterou si klade realistický politik, zní pouze velmi výjimečně takto: „Jaké je úplné (vy)řešení problému“. Většinou se ptá, jaká je „další lepší verze“ současného stavu a který je první potřebný krok k jejímu dosažení, next step strategy. Další teze tudíž zní:

Strategií realistické politiky je taktika. To znamená, že dlouhodobý cíl politiky je dosahování malých a rychlých zlepšení.

Dlouhodobým, chcete-li skutečně strategickým, měřítkem úspěšnosti politických řešení je hodnotový systém, podle kterého se realistická politika řídí. O něm bude pojednávat jedna z dalších úvah.

B) Realistu tolik nezajímá teoretický rozbor toho, proč věci fungují. Rozhodující je pro něj to, aby fungovaly. Konkrétně to znamená, že když některá politická opatření (dejme tomu ke zvýšení porodnosti) nepřinášejí uspokojivé výsledky, tak se realista snaží hledat a zkusit slibnější kombinaci vlivných proměnných v této oblasti tak dlouho, dokud se nedostaví zlepšení.

C) K realistické politice patří umění seřadit problémy podle dvou vlastností, a sice jejich akutnosti a jejich ovlivnitelnosti. Nehledá tedy pouze akutní (tj. často mediálně „nafouknutá“) témata, na která politici většinou

překotně a přehnaně (tj. populisticky) reagují. Realista hledá důležitá témata, která také může skutečně ovlivnit. Je úsměvné, a hlavně neefektivní, když se vláda země menší velikosti více než symbolicky zabývá globálními problémy.

D) Podobně jako se realista nesnaží najít univerzální a „úplné“ řešení problémů, nehledá ani stoprocentně spolehlivé a „objektivní“ měřítko výběru pro určení silných proměnných. Je totiž přesvědčen o tom, že něco takového v sociálních procesech najít nelze²⁰, a používá následující srovnání.²¹

5. Paretovo pravidlo

Paretovo pravidlo říká, že ve společenských procesech neplatí přímá úměrnost ohledně příčin a důsledků. **Některé proměnné mají pro výsledek procesu menší a jiné větší význam. Podaří-li se identifikovat tyto silné proměnné, tak lze podstatně zvýšit účinnost naší aktivity.**

Uplatníme-li Paretovy poznatky v praktické politice, vyplyne z nich několik významných důsledků:

A) Čtyři pětiny naší energie, času nebo financí vyplýváme na aktivity, které nás posunou jenom o jednu pětinu k cíli. Je-li však většina našeho snažení ztrátou času a sil, **existuje obrovský potenciál pro zvýšení účinnosti našeho jednání.** Naše okolí můžeme uspořádat podstatně lépe a s menším úsilím než doposud.

B) **Každý sociální proces obsahuje jen velmi málo opravdu důležitých a velmi mnoho spíše bezvýznamných proměnných.** Přestože všechno nějak souvisí se vším, **souvislost (korelace) znamená jen výjimečně také významnější příčinnost (kauzalitu).** Jen velmi malý počet prvků, ze kterých se ta či ona situace skládá, stojí za to, abychom do jejich ovlivňování investovali své omezené síly.

C) **V každé situaci existuje minimálně jeden klíčový opěrný bod (silná proměnná).** A když zapřeme páku právě tam, tak máme velké šance dosáhnout úspěchu. Velmi mnoho můžeme dosáhnout tím, že najdeme úhelné kameny každé situace a přeskupíme zdroje z méně efektivních do efektivnějších oblastí.

D) **Pravidlo 20/80 nám otevírá možnost znásobit síly nejenom tradičně kvantitativně (přidáváním finančních prostředků), ale zejména kvalitativně.** To je politicky zajímavé v éře dluhové krize a mocenského oslabení západních států. Zchudlé, zadlužené a mnohdy i vnitřně znejistělé společnosti nemají příliš mnoho možností řešit problémy kvantitativními zákroky. Zajímavější je proto pro ně možnost, jak znásobit omezené síly hledáním silných proměnných.

²⁰ I ti sociální vědci, kteří pracují především kvantitativně, a tudíž svou disciplínu výrazně matematizují, jako třeba ekonomové, narazí spíše dříve než později na nutnost modelování, tj. zjednodušování pohledu na realitu. Modelování však není nic jiného než zřeknutí se nároku na obecně platné a všechny alternativy postihující výsledky.

²¹ I na tomto místě odpovídáme na případnou otázku po smyslu a cíli odkazem na hodnotový systém, podle kterého se realista orientuje.

Způsob hledání politických řešení

Jedná se o to najít 20 % (silných pozitivních nebo negativních) příčin vedoucích v té či oné oblasti k 80 % důsledků. **Tyto příčiny, které označujeme jako silné proměnné, jsou kauzálně spojené s jádrem problému.**

Co to jsou silné proměnné? Pozice, rozhodnutí, instituce, situace, jednotliví aktéři apod., s jejichž pomocí lze dosáhnout 80 % výsledků. Do nich je pak účelné investovat maximum našich omezených zdrojů.

6. Způsoby, jak najít silné proměnné

- A) Ockhamova břitva: Odříznout všechny nadbytečné prvky a hledat jádro problému.
- B) Pokud se máme rozhodnout mezi přehledným vysvětlením s několika předpoklady a nepřehledným vysvětlením založeným na velkém množství předpokladů, volíme to jednodušší.
- C) Elegantní vysvětlení jsou pravděpodobně správnější než nepřehledná.
- D) Zkoumejme, jestli a kde se v daném procesu dá rozpoznat bod zlomu (Tipping Point²²), nebo za jakých okolností by k němu mohlo dojít.

Příklady otázek při hledání silných proměnných

- a. Co považujeme v dané oblasti za největší příležitosti/hrozby?
- b. Máme na řešení těchto výzev vůbec měřitelný vliv? „Měřitelný“ vliv definujeme jako možnost říci „ne“ a schopnost poradit si s případnými důsledky tohoto „ne“.
- c. Co považujeme v dané oblasti za nejzávažnější chybu vlády?
- d. Co v dané oblasti funguje velmi dobře, ačkoliv se to nedalo očekávat?
- e. Co v dané oblasti nefunguje vůbec, ačkoliv se to zdá být nepochopitelné?
- f. Pod povrchem se vždy odehrává něco důležitého, čeho si ale nikdo nevšimne. Co by to mohlo být teď?
- g. Když posuzujeme situaci v určité (politické, ekonomické nebo sociální) oblasti, které 1–2 problémy považujeme pro její zlepšení za naprosto klíčové?
- h. Kdybychom mohli (jako reakci na každou z těchto výzev) učinit pouze jediné opatření, které by to bylo?

²² Tipping Point znamená bod v průběhu procesu, po jehož dosažení dojde k urychlení nebo ke zpomalení nebo ke změně těžiště procesu (viz M. Gladwell: Bod zlomu).

7. Měřítka důležitosti silných proměnných

Posuzování síly proměnných je vlastně proces vylučování těch z nich, které jsou pro zlepšení výchozí situace méně důležité. Realista „prosívá“ v úvahu připadající vlivné proměnné, a to za použití následujících měřítek.

A) Jednoduché je více než složité

Složitost je velmi rozšířená vlastnost sociálních systémů a procesů. Je proto třeba ji snižovat, a nikoliv zvyšovat.²³ Inteligentní zjednodušení snižuje náklady na hledání řešení, usnadňuje proveditelnost, umožňuje lepší koordinaci politických kroků a zvyšuje šanci, že budou sourodá²⁴.

B) Konkrétní je více než abstraktní

Realistickému přístupu odpovídá důraz na to vnímat svět takový, jaký je, a vyhýbat se abstraktnímu mudrování, idealistickým vizím anebo podružným detailům, které řešení problémů ve většině případů ztěžují a mnohdy blokují.

C) Malé je více než velké

Malé celky dokážeme spíše ovládat, velké naopak „ovládají“ nás a pouze výjimečně za to poskytují přiměřené výhody. Velikost znamená jen prvoplánově a výjimečně i sílu. Velikost s sebou naopak velmi často nese nepohyblivost, neprůhlednost, neřiditelnost a nefunkčnost.

D) Lokální je více než globální

Lokální lze lépe myšlenkově „uchopit“, a tudíž nalézt proveditelná řešení. Lokálnost znamená automaticky soustředění na to, čemu více rozumíme a na co máme větší vliv. Přehledný a snáze kontrolovatelný prostor na lokální úrovni navíc odpovídá záměru realistického racionalismu, a sice prosazovat postupné změny.

E) Současné je více než budoucí

Menší, ale zato rychlá zlepšení jsou účelnější, a tudíž i cennější než dlouhodobá (a proto jen těžko uskutečnitelná a měřitelná) celková řešení.²⁵ Měřitelnost výsledků, tj. rychlá prokazatelnost úspěšnosti, je pro realistickou politiku stěžejní i proto, že klade velký důraz na odpovědnost těch, kteří rozhodují dnes a tady.

F) Vlastní je více než cizí

Realista pozoruje a posuzuje svět z perspektivy České republiky a prvořadě se snaží řešit její problémy. Dělá to proto, že jim nejspíše rozumí a může je i nejučinněji vyřešit, aniž by byl odkázán na podporu zvenčí; ta totiž často znamená i vliv jiných zájmů.

²³ Příkladem je Aristotelovo „Příroda zvolí nejkratší možnou cestu“, Ockhamova břitva nebo pravidlo „Simplex veri sigillum“ (Jednoduchost je pečeť pravdy).

²⁴ Tím je myšlena kompatibilita jednotlivých politických rozhodnutí. Z praxe vládnutí je totiž známo, že jedno řešení často ztěžuje nebo vylučuje řešení jiného problému.

²⁵ Dlouhodobě nastavená řešení jsou sice výjimečně nevyhnutelná, ale vždy zatížená nejistotou tím větší, čím delší perspektivy se týkají.

G) Odlíšné je více než stejné

Podporujeme a vysoce oceňujeme odlíšnost lidí jako hlavního zdroje kreativity a odmítáme paternalistickou snahu politických a intelektuálních elit určovat, a tudíž i glajchšaltovat chování jedinců a fungování společností.

Při posuzování síly proměnných většinou nepoužíváme všechna kritéria zároveň. V souladu s heuristickými pravidly totiž přestaneme s hledáním dalších silných proměnných v tu chvíli, když najdeme první dvě, maximálně tři. Ve výjimečných případech, kdy je třeba použít všechna kritéria, musíme (podle povahy problému) některé z nich upřednostnit.

8. Jaký typ poznatků pro politická řešení potřebujeme?

A) Best practices

Jinde vyzkoušená řešení, která lze použít v našich podmínkách.

B) Vlastní ideje

„Na míru šitá“ vlastní řešení formulovaná expertní skupinou.

Z toho plyne, že vždy nejprve hledáme zahraniční „best practices“ a zvažujeme jejich použitelnost u nás. Nenajdeme-li žádné vhodné, soustředíme se na generování vlastních idejí.

Jakému účelu mají naše řešení prospět?

- Přinést výsledek, který je z hlediska většiny dnes žijících lidí užitečný a srozumitelný (konkrétnost).
- Přinést prospěch v dohledné době (aktuálnost/měřitelnost).
- Přispět ke zjednodušení způsobu řízení.

Test proveditelnosti navrhovaných opatření

- Má navrhované řešení výjimečný „užitek pro zákazníka“ (tj. společnost/politika/občana)? Čím to zdůvodňujeme?
- Jak lze dosáhnout co nejnižších nákladů navrhovaného opatření (přijatelné pro společnost/politika/občana)?
- Je „cena“ (v nejširším slova smyslu) tohoto opatření únosná jak pro většinovou společnost, tak pro elitu?
- Které překážky lze při implementaci opatření očekávat a existuje plán, jak je odstranit?

Když je odpověď na některou z uvedených otázek ne, tak je třeba daný krok ještě jednou promyslet.

V. KAPITOLA

Realistická politika v praxi

Tato kapitola bude věnována návrhům konkrétních přístupů, které by měly charakterizovat realistickou politiku a sloužit jak k doložení její výjimečnosti, tak i k její účelnosti a účinnosti.

1. Specifičnost politických řešení

V souladu se závěry z předchozích kapitol by měla být realistická politika utvářena podle následujících principů:

A) Jelikož nejsme schopni rozeznat, co přinese budoucnost, chápeme politiku jako „hledání cesty za pochodu“. Není proto účelné příliš detailně plánovat cílové stavy. **Správné je spíše hledat nejbližší možné zlepšení výchozí situace v té které politické oblasti.**

B) Za smysluplné považujeme soustředit se pouze na strategické veličiny, tj. definovat cíl vlastní politiky jako příspěvek k blahobytu a bezpečnosti společnosti. Tyto dva obecné cíle pak musí realistický politik – případ od případu – upřesňovat a **operacionalizovat, tj. převádět do konkrétních politických opatření** v jednotlivých oblastech.

C) V souladu s našimi teoretickými východisky by měl být obecný přístup realistické politiky vymezen takto: **Věnujme se tématům důležitým pro všechny, ale nikoliv úplně všem tématům. A i v případě důležitých témat není žádoucí věnovat se jim do všech detailů.**

Jedinečnost realistické politiky by měla spočívat méně v obecných hodnotách a cílech a více ve způsobech, jak se politika provádí. **Unique Selling Proposition realistického vládnutí by měl být způsob, jakým se snaží dosáhnout trvalých a obecně platných cílů (kupř. blahobyt a bezpečnost).** Vláda by tak měla co nejučinněji „urovnávat“ cestu společnosti.

2. Realistické pojetí pokroku

Výše popsaným omezeným možностям zvládat složitost socioekonomických problémů a živelnosti sociálního vývoje by mělo odpovídat i realistické zhodnocení toho, co lze v politice dosáhnout. Mnohým socioekonomickým procesům se totiž (zejména z pozice státu střední velikosti) prakticky nelze vzepřít. Realistická politika by proto měla stát ve znamení poznatku, že vzhledem k dosažené vývojové úrovni, lidským schopnostem a dané geopolitické situaci jsou pro českou politiku přiměřené pouze velmi skromné cíle.

Obecným cílem politiky by proto mělo být zmírnění dopadu těchto nekontrolovatelných vlivů a snaha českou společnost stabilizovat. Krátce řečeno: **Udržet vlastní společnost v chodu a odvrátit od ní nejakutnější nebezpečí.**

Vůči občanům samotným lze tento cíl konkretizovat takto: **Cílem realistické politiky by měla být taková reakce na vnější vlivy, která by umožnila, aby co největší počet občanů mohl svůj život v co nejstabilnějších podmínkách co nejsamostatněji utvářet.**

V souladu s dosavadními úvahami by se měla politika obecně zaměřit na stabilizaci společnosti a vyhnout se přitom skluzu do stagnace. Vhodným označením pro tento politický koncept by mohl být pojem vyvážená změna; změna, která není radikálním zlomem, nýbrž pozvolnou optimalizací.

Předchozí úvahy lze shrnout následovně:

- a. Je třeba odmítnout dirigistické tendence, které charakterizují dosavadní způsob vládnutí.
- b. Místo slibů definitivních řešení a imponantních strategických vizí je lépe klást důraz na to stabilizovat společnost.
- c. **Realistický politik neříká, jak vybudovat optimální společnost, nýbrž jak obstát v chaotickém světě.**

3. Přiměřenost

Teoretické úvahy o realistické politické metodě (viz kapitola II.) a od nich odvozené závěry pro praktickou politiku je možné zastřešit pojmem přiměřeného vládnutí. **Přiměřené vládnutí je stěžejní součástí realistické politiky.**

Přiměřenost vládnutí se projevuje v jednoduché politice, soustředující se pouze na některé opravdu důležité cíle a působící na důležité proměnné. V rámci přiměřeného vládnutí hledáme onu pětinu rozhodnutí, institucí anebo zdrojů, která způsobuje čtyři pětiny žádoucích výsledků, mocenského vlivu anebo výkonu. **Pojem přiměřenost se vztahuje jak na četnost zásahů do života společnosti, tak i na to, kolik slibů strana voličům dá.**

K přiměřenému vládnutí patří také to, že musíme mnohé strpět, abychom měli dost sil, ovlivnit alespoň některé z nejakutnějších výzev. **Vždy omezené zdroje, které máme k dispozici, je účelné soustředit pouze na tu menšinu proměnných, které mají významný vliv na průběh procesů a které zároveň můžeme skutečně ovlivnit.**

Do koncepce přiměřené politiky dobře zapadá použití best practices. Jelikož best practices jsou v (zahraniční) praxi úspěšně použitá řešení, skýtají nadprůměrnou šanci, že se týkají skutečně vlivných proměnných.

Z dosavadních úvah o možnostech a překážkách vládnutí plyne také to, že nejracionalnější forma vládnutí spočívá v postupném zlepšování výchozí situace. **Základní otázka přiměřené politiky proto zní: Jaká je nejbližší lepší podoba současného stavu? Nikoliv, jaké je konečné optimální řešení.**

To, co je v té které oblasti „lepší“, je snáze popsatelné a i snáze proveditelné než odpověď na daleko obsáhlejší otázku, jaké je celkové a konečné řešení. **Přiměřené vládnutí dává přednost omezeným změnám krátkého dosahu a nehledá definitivní řešení; v praxi to znamená provádění malých a díky tomu (v případě potřeby) zvrtných kroků.**

Samozřejmě, že je výjimečně nutné přijímat i „dlouhodobá“ řešení (kupř. penzijní nebo daňová reforma). To však nic nemění na tom, že lidským schopnostem, politickým možnostem a dynamice společenského vývoje nejpřiměřenější řešení jsou řešení krátkého či omezeného dosahu.

Realističtí politici tedy velmi pečlivě zvažují nutnost a rozsah vlastních politických iniciativ. Mají na paměti příklad Belgie a uvědomují si, že společnost funguje (a nezřídka dokonce lépe), i když nedojde vůbec k žádným zásahům ze strany vlády. **Realistická politika se samozřejmě nevyhýbá změně, ale zasahuje do společnosti co nejméně.** Ministr, který se chlubí tím, kolik zákonů uvedl do života, nemá s realistickou politikou nic společného.

Úlohy politiků v rámci přiměřeného vládnutí lze vymezit takto:

- a. rozpoznat výzvy a rizika,
- b. porovnat je se svými (vždy) omezenými možnostmi a
- c. soustředit se výlučně na ty z nich, které jsou nejakutnější a zároveň i nejspíše ovlivnitelné.

4. Vyvážená změna

Realistická politika není váhavá, ale snaží se systematicky omezovat nadbytečné zásahy do života společnosti. Svět se mění i bez našeho přičinění příliš rychle a chaoticky. Za takové situace je stabilita podstatně cennější než hektická činnost. Proto realistický politik změny raději doprovází a moderuje, než vymýšlí a prosazuje.

Vyvážená změna vede v praxi k tomu, že se občané mohou spolehnout na relativní stálost vlastností sociálního prostoru, ve kterém se odehrává jejich život.

V chaotickém světě je hodnota stability neobyčejně vysoká a představuje pro politickou stranu, která jí věrohodně a úspěšně slouží, významnou výhodu v soupeření o přízeň voličů. Vládnutí by se proto mělo zaměřit na zachování stability daňového a právního prostředí.

Snaha spíše zdokonalovat daný stav než jej radikálně a zásadně měnit je zdůvodněna tím, že každý zásah do společnosti s sebou sice nese možnost změny k lepšímu, avšak ve stejné míře i riziko zhoršení situace na tomtéž nebo na jiném poli (tzv. kolaterální škody). Dokonce i naprosto nepochybné změny k lepšímu způsobují destabilizaci v některé jiné oblasti. A každá destabilizace s sebou nese sociální, politické a finanční náklady. To je třeba vzít na vědomí a pečlivě zvažovat hodnotu možného (ale ne zaručeného) zlepšení oproti hodnotě, byť i „nedokonalé“, stability.

Jestliže je obecným cílem realistické politiky snaha o to, aby co největší počet občanů mohl utvářet svůj život v co nejstabilnějších podmínkách a co nejsamostatněji, tak to samozřejmě neznamená blokádu změny. Realistická politika by měla hledat možnosti, jak dosáhnout vyvážené změny, tj. pozvolného zdokonalování současného stavu.

5. Vhodný přístup

Je omylem věřit v účinnost paušálních řešení a je riskantní přebírat taková paušální řešení z cizích zemí. To, že většina států jedná v té které otázce podobně, neznamená, že jednají správně. Když politici v různých zemích vytvářejí stejné instituce nebo používají stejná řešení, nemají vůbec žádnou záruku, že tak dojdou ke stejným výsledkům. Jisté není ani to, že dosáhnou lepších výsledků, než kdyby jednali výlučně z perspektivy vlastní země a jejích možností. Historická bilance snah o prosazení stejných řešení v různých zemích je většinou rozporuplná. Pomysleme jen na to, k čemu vedla podle stejných pravidel formulovaná daňová politika zemí EU anebo zavedení společné měny v ekonomicky rozdílně vyvinutých zemích EU.

U politických projektů, které se přes opakované pokusy vymykají řešení, jsou v souvislostech realistické politiky na místě dvě otázky:

A) Jedná se opravdu o jeden problém, pro který existuje pouze jedno celostní řešení? Nebo se jedná o větší počet rozdílných problémů, které lze úspěšněji řešit postupně?

B) Jsou tyto problémy opravdu řešitelné, nebo na ně naše síly nestačí?

Východisko z nezládnutelné komplexity socioekonomických problémů najdeme v tom, že se všude, kde je to jen trochu možné, pokusíme problémy a struktury cíleně zjednodušovat.

Pozorný čtenář si vzpomene na dříve zavedený pojem „inteligentní zjednodušování“. Díky tomu se úlohy stanou přiměřenější omezeným lidským vědomostem a schopnostem. Pro tento přístup hovoří i skutečnost, že univerzální (tj. globální nebo nadnárodní) řešení dlouhodobě (a s velmi nejistým výsledkem) váží velké množství ekonomických a politických zdrojů, které by mohly být účinněji nasazeny při řešení akutních a národních problémů.

V rámci přiměřené politiky je třeba důsledně rozlišovat mezi cílem a nástrojem a vyhnout se nebezpečí jejich záměny. Nástroje (ať již organizace, nebo strategické koncepce) slouží dosažení cílů, a je tudíž třeba přizpůsobit je aktuální situaci a specifickým vlastnostem konkrétní společnosti, a nikoliv naopak. **Nástroje politiky se nikdy nesmí stát cílem, tedy účelem samy o sobě.** Kupříkladu finanční politika, rodinná politika nebo evropská integrace nejsou cíle samy o sobě, nýbrž pouze nástroje k dosahování obecných cílů. Organizace a strategické koncepce musí svou užitečnost průběžně prokazovat. Když ji neprokážou je nutné je změnit nebo odstranit.

6. Národní perspektiva

Z předchozích úvah vyplývá, že perspektiva přiměřené politiky je národní. To však neznamená nacionalistická, nýbrž taková, která respektuje jedinečnost historie a geografie každé společnosti.

Česká republika je jedinečný sociální útvar s jedinečnými problémy, ale i jedinečnými možnostmi je řešit²⁶. Použitelnost nadnárodních řešení je třeba vždy zvažovat, rozhodně pro nás nejsou automaticky nejsprávnější. Nadnárodní řešení totiž mnohdy nepostihují jedinečné potřeby země a neumožňují se v rámci nadnárodních celků se svými specifickými zájmy optimálně prosadit.

V orientaci navenek jsou zájmy politického hráče velikosti České republiky převážně ekonomicky předdefinované a mají i svůj bezpečnostně-politický rozměr (např. zaručení dodávek energie). Česká zahraničněpolitická orientace je tedy daná geografii a tím i nadřazeností sousedských (ekonomických a politických) vztahů. Naproti tomu je globálně zaměřený rozměr zahraniční politiky vzhledem k českým potřebám a možnostem zbytečně nákladný a odvádějící pozornost od podstatných a zároveň i dosažitelných českých národních zájmů.

Důležitost národní perspektivy má i další důvod. Jestliže se věrohodnost a nadřazenost moderní politiky opírá o argument její účinnosti, je třeba nabídnout možnost jejího měření. Vhodným, protože relativně nejobektivnějším a pro voliče nejpersvědčivějším, kritériem pro měření účinnosti politiky je právě národní prospěch.

²⁶ Pojem „jedinečný“ znamená specifický, ale nikoli výjimečně příznivý.

V souvislosti s principem realistické politiky platí, že by aktér naší velikosti měl své vždy omezené prostředky nasadit pouze tehdy, když daný cíl patří k jeho akutním prioritám a je zároveň z vlastních sil měřitelně ovlivnitelný. Skutečnost, že některé možné cíle nemůžeme v dohledné době a s nadprůměrnou nadějí na úspěch ovlivnit, je i upozornění na to, že jsou velmi obtížně dosažitelné, nebo dokonce zcela nedosažitelné. Konkrétně řečeno: Z hlediska realistické politiky nedává smysl plýtvat silami na cíle, jako je globální oteplování, záchrana společného měnového prostoru v Evropě apod. Patří k té (negativní) pětině proměnných, na kterou upozorňuje Paretovo pravidlo. Ty sice spotřebovávají zdroje, ale nepřinášají odpovídající výnos.

7. Měřitelnost politických výsledků

V úvodu studie jsem zmínil ztrátu důvěry v politické strany, v oprávněnost jejich existence a legitimizace jejich mocenského nároku. Výsledkem následných úvah o možných východiscích pak bylo zjištění, že jedinečnost politické strany a oprávněnost jejího mocenského nároku již nelze zdůvodnit ideologicky, nýbrž pouze účinností a prokazatelnou užitečností její politiky.

Významným a pro popularitu jistě důležitým rysem realistické politiky je požadavek, aby práce politika přestala být chápána a prováděna jako činnost, jejíž kvalitu nelze měřit. K USP realistické politické strany by mělo patřit i to, že se vystaví kontrole ohledně účelnosti a efektivity své politiky.

Kritériem úspěšnosti a zdrojem legitimizace mocenské ambice strany by se měla stát prokazatelná výkonnost při plnění cílů. Použitelným měřítkem účinnosti politiky jsou mezinárodní srovnání pozice České republiky s podobnými státy nebo s vlastní dosavadní pozicí. Existuje celá řada žebříčků, které srovnávají národy podle jejich úspěšnosti v nejrůznějších oblastech.

Dalším rysem realistické politiky je i odpovědnost politiků za jejich rozhodnutí. Není možné, aby politické elity rozhodovaly jako manažeři velkých firem, ale odmítaly nést odpovědnost za chyby.²⁷

Když k některým rozhodnutím z obavy před zodpovědností za chybný úsudek nedojde, tak je to v souladu s metodou realistické politiky. Nepochota převzít riziko je totiž silným indikátorem toho, že plánované rozhodnutí zřejmě nebylo tak nutné, jak by se to zdálo někomu, kdo za svá rozhodnutí zodpovědnost nenese. Takto dosažená redukce politických zásahů odpovídá záměru realistické politiky, totiž omezit četnost zásahů politiky do společnosti, a nezvyšovat tak složitost politicko-ekonomický procesů.

Do této souvislosti patří i to, že realistický politik by měl (právě u vysoce riskantních anebo dlouhodobě působících rozhodnutí) podporovat spolurozhodování občanů formou referenda. Sdílel by tak moc

²⁷ Zkušenosti s pojišťováním manažerských selhání by mohly být východiskem pro kategorizaci obtížnosti rozhodnutí a nákladů spojených s chybnými rozhodnutími.

a odpovědnost se společností, prokázal by, že chce vládnout s lidmi, a ne jenom nad lidmi, a mohl by se opřít o rezervoár (nedoceněných) praktických zkušeností.

Pojďme teorii proměnit v praxi

Realistické myšlení je radikální, ale nikoliv destruktivní. Radikální je naše myšlení proto, že se nevyhýbá nepohodlným závěrům a že zpochybňuje současný styl vládnutí. Realismus ale není destruktivní, protože nabízí alternativu – lepší nástroje k řízení společnosti než ty, které známe ze současné politiky.

Metoda realistické politiky nevznáší nárok na vědeckost, ale o to větší důraz klade na praktickou použitelnost. Pomáhá pochopit sociální problémy, určit dosažitelné cíle a navrhnout proveditelná řešení. Pojďme nyní tuto teorii proměnit v praxi.

